Tydskrif vir Letterkunde

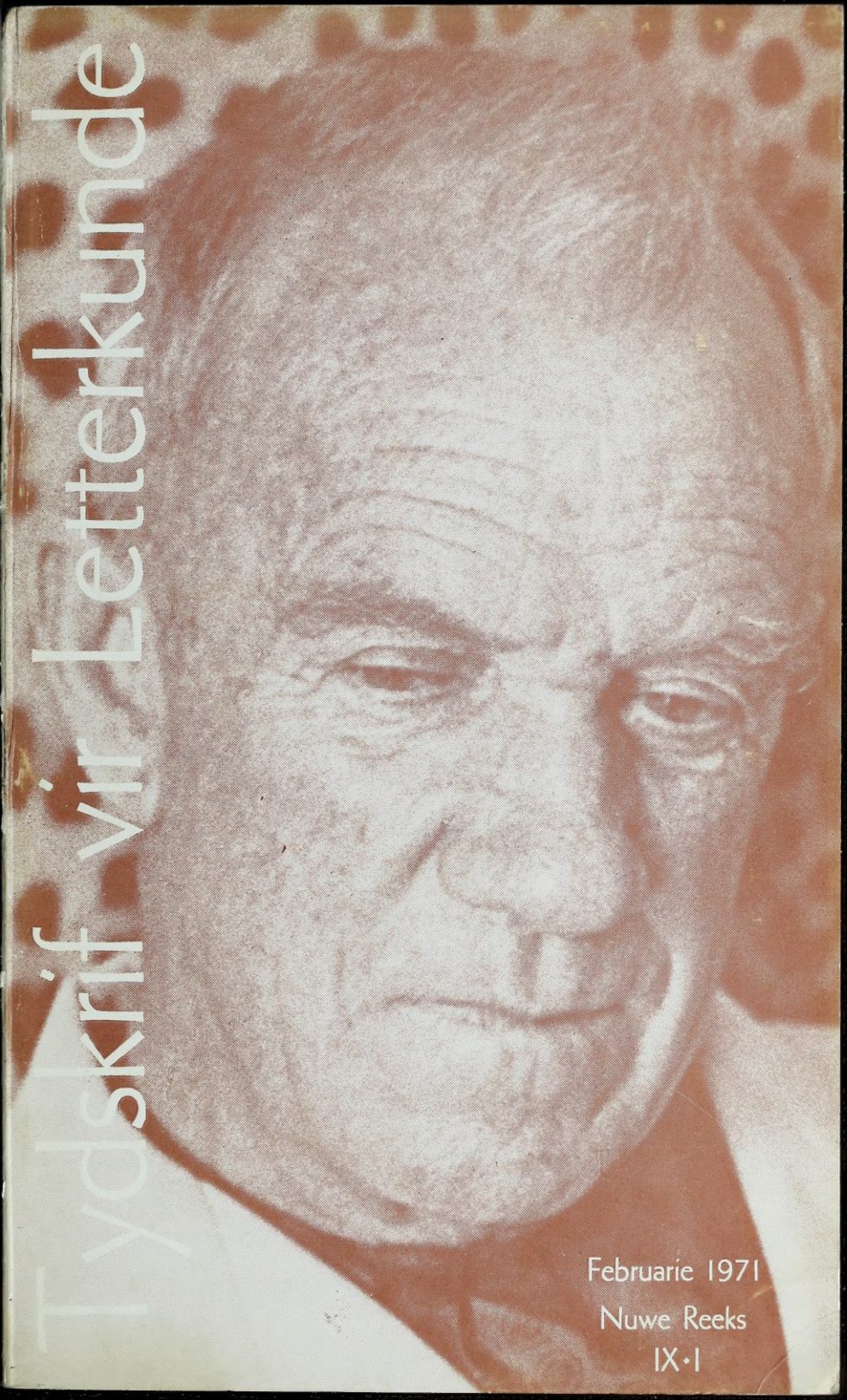

Februarie 1971
Nuwe Reeks
IX·1

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Pretoria, Library Services

https://archive.org/details/tydskrifvirlette00uns_eps

Inhoud

Mie-jeanne Moelaert	Ten huize van Jan Gresshof	2
Olga Kirsch	Huisbesoek	4
N. A. Liebenberg	Slapende kind	6
Vincent v. d. Westhuizen	Ballade van die laatgenooide gas	8
Anna Jordaan	Die rooibont versie	10
Eveleen Castelyn	Westransvaal	19
Ryda R. Schulze	Haikoes	20
Evert Cilliers	Die hand in eie boesem	22
Julien van Remoortere	De Vuist	24
Anátolie Keet	Skipper van my emosies	46
Greta Sauerman	Die karnaval	47
Joan Retief	Het jy gehoor?	51
Magdaleen Rens	Maak vir my	53
C. F. Rudolph	Oortog	55
Lucas Malan	Ek groet my swanger suster	58
Gerrit Viljoen Fourie	Gedigte	61
Mari Viljoen	In die rooi land	62
F. G. E. Nilant	Boekbespreking	63
Ou Grietjie	Skyfies	64

Mie-jeanne Moelaert

Ten huize van Jan Gresshof

De rol van Jan Gresshof in de Nederlandse literatuur is lang nog niet uitgespeeld. Als kritikus maar ook als kunstenaar van het woord is zijn belangstelling en raad voor de tegenwoordige skrijvers van belang.

Onlangs nog las ik in Nederlands Letterkundig tijdschrift: „We missen Jan Gresshof om van nabij leiding te geven".

Jan Gresshof woont nu in Zuid-Afrika en speelt hier tenslotte dezelfde rol die hij in de Nederlanden speelde toen hij er nog woonachtig was. Ik had het geluk deze bekende taalkunstenaar en kritikus verleden jaar te kunnen bezoeken. Niettegenstaande zijn gezondheid hem dwingt om de drukte van het leven en de publiciteit aan hem voorbij te laten gaan, stond hij toch een interview toe.

We hadden het hoofdzakelijk over de Afrikaanse Letterkunde en weldra bleek het dat Jan Gresshof van alles en iedereen op de hoogte was. Jong van geest als hij gebleven is toont hij waardering voor de jongeren. Etienne Leroux, Breyten Breytenbach noemt hij grote kunstenaars, mensen die een eigen wereld naar voren brengen en die de kunst kennen om er een meesterwerk van te maken.

De persoonlijkheid van Jan Gresshof is te veelzijdig om zich op één groep blind te staren. Ook van de oudere generatie spreekt hij met lof. N. P. van Wyk Louw, diens broer W. E. G. Louw, Elisabeth Eybers, zijn niet alleen namen maar ook vrienden. „Spijtig dat we allemaal zo ver van elkaar verwijderd wonen" zegt hij. En het komt me voor dat de ruimte en de onmetelijke afstanden van dit land een rol spelen in het leven van deze persoon.

Op de vraag of hij invloed ondergaan had van Zuidafrikaanse schrijversvrienden antwoordde hij:

„De mensen als zodanig hebben me niet beïnvloed, maar de ruimte, de uitgestrektheid van dit land hebben dit wel gedaan.

Waar ik Nederland de tram kon nemen om gedurende de namiddag met mijn vriend Bloem te gaan praten, moet ik hier uren reizen of maanden wachten om weer eens contact te kunnen opnemen.

Dat is te lang, want een avondje of een namiddag praten doet zoveel goed en is zo noodzakelijk.

Anderzijds heeft de stilte en de rust die ik bijvoorbeeld op de boerderij van Etienne Leroux ondervind, me sterk beïnvloed. Geen ander land ter wereld, tenzij Amerika misschien — maar dat land ken ik niet zo goed — kunnen op deze ruimte en stilte en uitgestrektheid aanspraak maken. En ik denk dat, wanneer ik van invloed moet praten, het vooral deze factor is geweest die iets in mij veranderd heeft."

Dat er in Nederland betrekkelijk weinig belangstelling bestaat voor Zuid-Afrika, vooral voor de Zuidafrikaanse literatuur is voor hem onverstaanbaar.

„We hebben hier veel minder mogelijkheden om van een letterkundig leven te genieten, er is eigenlijk geen echt „letterkundig leven" maar wel „goede literatuur". Misschien is dit ook gedeeltelijk te wijten aan het feit dat er geen dagelijkse beïnvloeding mogelijk is, en dit is belangrijk."

„De belangstelling van Vlaanderen voor Zuid-Afrika is groter dan in Nederland is. Karel Jonckheer is hiervoor wel een goed voorbeeld. Ook de belangstelling van Nederland voor Vlaanderen en omgekeerd groeit tegenwoordig ook. En dit kan alleen goed doen."

*** Weergawe van 'n onderhoud wat ongeveer 'n jaar gelede met wyle Jan Gresshof gevoer is.**

Olga Kirsch

HUISBESOEK

Inslaap is saggies sak en sak
deur waters lou en skemerig
tot op die sanderige vlak
waar skaars beweging of gerug.

'n Oomblik om te wieg en rus
dan skud die siel hom skielik vry,
flikker met vinne van 'n vis
tuinhek en stoep en deur verby

en wandel langs die donker gang
en swewe in die duister hoek
voor die portret wat hy te bang
was, vroeër, om te ondersoek

en gly die eetsaal uit en swaai
die sonbelaaide slaapruim deur
en vlei hom teen die half-oop laai
vol amberglans en poeiergeur.

Skrik vir die sifdraadstoep waar snags
met naderende wind en weer
vertakte bliksems onverwags
deur styf-toe lede fel verblind

en vlug die stoep af na die tuin
en neig hom hygend en bedaar
naas 'n vlak poel wat bloekomkruin
en wolke tussen kweek bewaar
en staar en val aan slaap van staar . . .

KIND

In daardie jare
was God 'n hoof en skouers aan die lug
êrens, oral.
Die slang en Adam en Eva en die vrug
— bedrog en ballingskap —
was rede tot verdriet. Maar die Tuin was daar,
geslote Paradys, vindbaar miskien.
Die dae was ruim en sonnig; in hul was plek
vir helde en dade langs en deurmekaar:
sondvloed en ark, toring en wolkpilaar,
Moses en Woltemade en die Trek,
oorlog met Engeland, aan die Kaap gevaar.

Wanneer was alles? Ouers kon nie goed verklaar.
Maar die hart wis dat wat die tye skei
is dat God Hom nie langer openbaar,
geen engel voor die mens meer wese kry.

N. A. Liebenberg

Kim Ann

SLAPENDE KIND (1)

Slaap sag, slaap diep,
slaap soet met jou gekrenkte rus;
droom jou drome
en fluister jou briewe.

Want weg is die basterwind
en die haat wat homself afbaken met kliplope;
weg die narkose en die pyn
wat daar gier in die maag.

Weg die verskriklike klippe,
weg die reënerige môres
met hul gebreekte lere,
weg die mylstene van teenspoed.

Sodat jy ongehinderd 'n brief
van drome kan droom,
slaap sag, slaap diep,
slaap soet met jou gekrenkte rus.

VAKANSIE OP DIE PLAAS

Dag werf, dag huis,
dag voorstoep. Waar is die deure,
waar is die oop vensters,
en die malvas, die kiesieblaar
en die sewejaartjies?

Dag skoorsteen, dag windlaaier,
dag slagtafel. Waar is die erdaf kommetjie,
waar is die puntmes en langsteelvurk,
die vleisbyl en die slagskaap
wat na knoppiestinkkruid ruik?

(1) Uit „Die Eerste Gety", op die pers. — Red.

Dag windpomp, dag wilger,
dag putwater. Waar is ma,
waar is sy met haar geblomde voorskoot
en die kappie wat wip as sy loop,
waar is haar stoel wat sy vergeet het voor die oond?

Dag pa, dag pa.
Waar is ma, waar is sus,
waar is die seuns met hulle oë bruin soos grond?
Waar is tuis, waar lê die begin
in ma se malva-bedding?

Calvinia, 1970.

TERUG PLAAS TOE

Dié pad moet ek alleen loop,
sonder 'n gesplete tong
of 'n naelstring vol gif;
sonder dat die ingewande ruk
en die oë grom; sonder dat die vingers
gryp na alles wat eers skepping was.

Dié pad moet ek loop,
sonder hoed, sonder skoene,
terug in die skeur van die Hantam,
as ek weer wil herroep
al die skielike klein wonders,
as ek weer wil verbygaan
sonder om die patryse te verskrik.

Ongewapen kom ek dan
en trap al jou spore na.
Sonop is 'n koringaar,
middernag 'n swart tulp.
Net die wind se roersel
bly draer van 'n ander, vroeë somer.

Calvinia, 1970.

Vincent van der Westhuizen

BALLADE VAN DIE LAATGENOOIDE GAS

Apokrief
Omdat my ouers doodgebore was
is ek met ou en nuwe wyn vergas.
Nou dwaal ek deur die apokriewe veld
op soek na glinsterwurms in die gras.

Protokol
Hy moes nie broers of saakvennote nooi
maar brood op impotente waters strooi
as wonderwerk. Die nette het geskeur
en bedelaars tot prinse laat ontdooi.

Ekskuus
Een sê: Daar is 'n erfperseel wat wag,
die ander een: Hy moet 'n bees gaan slag,
'n derde, met sy oë op sy sandale,
het iets gemompel van 'n liefdesnag.

Gaste
Met sy gekrenkte trots, die elfde uur,
het Hy 'n klompie bodes uitgestuur
— want iemand moes die situasie red —
om my as gas vir sy dinee te huur.

Sitplekke asseblief
Daar was 'n bankie in die voorportaal
vir tollenaars. My lendene was kaal
en ek het in die skaduwee gaan hurk.
Ons gasheer het my vorentoe kom haal.

Misplaas
Maar ek was sonder das of skoene, net
my pouveer aan. Die wese van die Wet
moes deurslag gee. Ek kon geen antwoord bied
en kon toe nie sy situasie red.

Verrigting
Aalmoeseniers het broodjies uitgedeel
en vars garnale. Het ek my verbeel,
of was daar met die heildronk op die bruid
'n glas te min? Was daar 'n gas te veel?

Maagde bly maagde
Daar was maar vyf jong meisies by die fees —
die Gasheer wou dat hulle tien moes wees —
maar by die helfte het die gloed ontbreek —
ons ses hou bruilof in die skaduwees.

Anna Jordaan

Die Rooibont Versie

Job Visser is 'n diepgelowige man.

Nou ja, sê die leeglêers en die skinderbekke, die kwaadstekers en die jaloerses, hy kan ook nie anders nie. Hy is in alles geseënd. Watter rede het hy nou om sy Skepper te vloek?

Hy het 'n plaas geërwe, die kroon van die Roggeveld. Daar was nie 'n enkele sent skuld op, toe hy die dag uit Grootfontein in die gewelhuis kom instap het nie. Oorle ou'm Hendrik, sy vader, het geglo aan die swartkop-persie en het geteel vir vetlammers. Hy het ver genoeg kon sien om te besef dat wol nie aaneen die skaapboer se redding kon wees nie en hy het hom dus nie geheel-en-al daarop verlaat nie.

Job het ook die mooiste en bekwaamste blom op die Rôeveld gepluk en sy twee seuns neem die voortou in hulle onderskeie klasse, slim en welopgevoed. En nou het hy nog, op die ou end, sy dogter ook gekry. Die dogter waarop hy en Neela soveel jare al wag.

Ja, hy kán voorwaar in die voorste kerkbanke sit. Hy kán sy hand diep in sy geldsak vir die kerk se behoeftes steek. Wat weet hy van geelmielie gooi en van droë lusern soek vir uitgehongerde vee. Op Elim staan twaalf waterfonteine en sewentig palmbome.

Elim ken geen droogtes nie. Al sou die reëns vir die res van die distrik al jare wegbly, dan kry hy nog steeds gereeld sy klamtetjie, want hy lê teen die hoogste pieke van die Roggeveldsreeks. Daar waar die son ook die eerste skyn en sy groeikrag oor elke blaar en stingel gooi. Daar waar die son die laaste nóg skyn en die dag se lewe lank en kragtig maak.

Ja, op Elim is beslis twaalf waterfonteine en sewentig palmbome.

Dit is Maandagmôre. Dit was tuisnaweek en Job Visser het sy twee sterk, mooi seuns teruggebring na die skoolkoshuis en nou sit hy eers, stil en rustig, in die kafee op die hoek, sy koffie en drink, eerdat hy weer teruggaan, om sy boerdery te gaan behartig. Hy sit in die hoekie agter die afskorting, daar waar die sonnetjie weldadig sy voete vang en hy, onbesiens, sy dinke kan dink. Hy wil vir Neela iets baie besonders vir haar verjaarsdag koop. Is sy dan nie die beste vrou wat 'n man maar kan

hê nie. Al die jare woon hulle nou al saam en nog nooit was daar enige haakplekkie nie. Daar was nog net altyd vrede in sy huis. En kyk wat het sy nie vir hom op hierdie leeftyd geskenk nie. 'n Pragtige, volmaakte ou dogtertjie om lief te hê en te vertroetel, om mee te speel en te spog. Hy buig sy hoof net daar oor die koppie kafeekoffie en hy sluit sy oë dig.

Maar die satan loop ook soggens, vóór ontbyt, in die kafees rond.

„Ja, ou Sakman, net so na as demmit aan 'n vloekwoord."

„Ag, Sarel, julle is almal maar net 'n bietjie Jannetjie oor Job Visser se voorspoed, sy plaas en sy mooi vrou. En nou nog sy kind ook."

Job wou opstaan en sy ry kry, maar skrik druk hom vas in die stoel en maak hom nie roer, nie asemhaal nie. As 'n man jou naam op daardie manier hoor, dan baar dit geen goed nie.

„Nou, ek sê nou vir jou, Sakman, vat jou motor en ry self Elim toe." Die stoele skuiwe, kraak en skuiwe weer. Dit klop op die tafel, om die kafeemeisie se aandag te trek.

„Twee koffies, Dingetjie, en maak gou vir jou oom. Koffie, nie kalsaterwater nie." En dan weer sagter, „wat ek wou sê, Sak, Malie het eerste my aandag daarop gevestig. Ek wou nie daaraan byt nie, want die vrouens is mos maar geneig om te praat. Met die doopparty het sy al gesien. En toe gaan ek mos die maand daarop om weiveld te soek. Nou, ou Sakman, ek sê nou vir jou, dis net so na soos demmit aan 'n vloekwoord."

Die koffie kom. Dit skink. Dit roer. Dit slurp so effens. Die stilte hang swaar weerskante van die skorting, die een kant lekker geheimsinnig, leedvermakerig, die ander kant verskrik, vraend, bang.

Job wil opstaan. Hy wil omstap om die stuk houtbord met die vrolike geblomde stuk plakpapier. Hy wil die gesprek gaan kortknip en uitvind wat vreemd op Elim kan wees, waarvan hy nie weet nie. Maar dis asof hy, met die stoel waarop hy sit, een geword het. Asof die lewenskrag geheel-en-al uit sy liggaam gewyk het en hy, soos 'n dooie ding, met net nog sy ore, oorgebly het.

En die oomblik gaan verby.

„Nou maar wat kon dan gebeur het?"

„Nee, hulle praat van die oorlams kombuisjong."

„Ag nee, Sarel man, ek glo dit nie. Neela is nie so 'n soort mens nie."

„Ek voel ook so, maar waar kom die mensie dan vandaan? Ons is tog grootmense, Sak, en sowaar as ek lewe, sy is net so na aan die pondok as demmit aan 'n vloekwoord."

Die koppies stamp in die pierings. Die stoele skuif, kraak en skuif weer. Die velskoene slof-slof oor die geteëlde vloer. Hulle bereik die deur. Die wind gryp die woorde en gooi hulle oor die huise se dakke weg.

Buite kraai 'n kapokhaan, fyn en hees.

Toe Job weer vir hom kom kry, toe maak hy al die laaste smoelneuker oop, voordat hy by sy eie lyndraad kom. Hierdie hele end het hy niks geweet nie en ook niks gedink nie. Hy weet nie dat hy uit die dorp uit weg is nie. Hy weet nie dat hy die steil hoogtes by Tontelbos oor is nie Hy kan glad nie onthou dat hy by neef Gert Visagie oor die werf gery het, daar waar die hoenderkuikens ewig in die pad van die motorwiele is nie. Maar hy moes, want hy is dan nou by die laaste konsertinahek.

Vir 'n oomblik staan hy botstil met die swingel wat die hek toehaak in sy hand. Hy probeer dink, maar sy kop gee sulke skietpyntjies en hy voel dof en leeg. Toe hy weer die rathefboom met sy linkerhand stoot, sien hy hoe sy vingers bewe.

Hy hou in die waenhuis stil en sit vir 'n wyle gebuig oor die wiel. Wat sou die twee mense bedoel het? Waarvan sou hulle gepraat het? Maar hy weet. Dis van sy kind. Sy dogtertjie. En van Neela. Van Neela en Serfaas.

Hy vlieg skielik uit die motor, hardloop na die huis en storm by die voordeur in. Agter die huis is Neela aan die wasgoed ophang. Hy sien haar deur die kombuisvenster. Haar pragtige, slanke liggaam, selfs na die derde baba se koms. Haar goue hare in 'n bolla op haar kop. Sy skud die wasgoed uit en hang dit sing-sing op, 'n toonbeeld van vreugde en geluk.

Hy sluip in die gang af en voel soos 'n dief in sy eie huis. Sy sal nou in die kinderkamer wees, besig met haar oggendslapie. Hy maak die deur oop en stap vinnig, geluidloos in. By die bedjie pluk hy die muskietnet af en kyk skerp en ondersoekend na sy kind, waar sy soet en rustig lê en slaap.

Hy sien dit nou te duidelik: die plat neusie wat uitvlek in twee wye neusvleuels. Die dik lippe. Die besonder hoë wangbene. Die haartjies, wat in ronde spiraaltjies na boontoe uitkroes. En agter die toe ooglede, sien hy in verbeelding, die ronde swart ogies. Die net val uit sy hand en hy staan vir 'n oomblik verslae, sonder om iets raak te sien. Dan stap hy vinnig uit.

Uit. Weg. Sommer net weg. Af na die Outuin, met sy groot ou populierbome en hulle skurwe stamme, waar die sagte populierblaarvrot sy voetstappe demp en die raas van die wind deur die blare sy stem versmoor. Want hy wil nie wees nie en hy wil nie praat nie en hy wil nie dink nie. Dis bitter in sy mond, sy keel is droog en seer.

Teen 'n regop, mosbedekte stam, kom hy tot stilstand en sy koorsige, warm voorhoof sak teen die klam koelte neer. Sy denke draai net om een ding. Sy kind, vir wie hy so lief was en vir wie hy nou, eensklaps, haat.

„Here, waarom? Waarom?", kners hy dit uit en grawe met sy naels in die stam van die boom. „Wat het ek gedoen om dit te verdien? Het ek u nie gedien en geëer met my hele lewe nie?" Die bloed syfer uit sy

vingers en vlek die oopgekrapte boombas bruin. Dit brand in sy vingers en ruk hom tot homself. Hy sak af tot op 'n boomwortel, wat bokant die grond uitsteek en gaan sit met sy kop in sy hande, verwese en uitgespook.

Die geblêr van 'n skaapooi laat hom terugkeer tot die werklikheid. Hy help die lammetjie suip en die gespook met die onwillige ooi help hom tot homselwe kom en hy keer huiswaarts, van binne totaal verflenterd.

Neela kyk vreemd op toe hy by die deur inkom. Hy soen haar met stywe lippe en mompel iets van die ooi met die weggooilam. Op die mat sit die baba met haar blokkies en speel. Sy kyk op en steek die armpies uit. Hy maak asof hy dit nie sien nie en stap haastig verby kombuis toe. In sy ore en in sy siel kewel die woordjie: „Papa."

Job is nie van klip gemaak nie. Iets breek binne-in hom en hy vlug die kombuis in. Daar loop hy hom vas teen die kombuisjong.

„Aitsa, en van wanner af loop my baas Job dan in die Outuin rond met sy kisklere?" grappie hy dit uit. Ander dae sou dit niks gewees het nie. Vanmôre het die geel jong, onbewus, uit sy beurt gepraat.

Hy slaan hom. Hy slaan hom met al die opgekropte woede, hartseer, vrees en verbystering in die hou. Hy slaan hom uit by die agterdeur, dat sy lyf dubbeld vou soos hy deur die lug trek en dit dawer soos hy op die witgeveegde werf val.

Vir 'n oomblik is dit doodstil. Job staan stil met sy vuis nog steeds gelig en sy tande in harde kners opmekaar geruk. Die jong lê doodstil en die mak hoenderhen, wat verwilderd weggespat het, kom kopdraai-kopdraai, vraend nader gekok-kok. Dan storm Neela van binne uit. Haar oë is groot, verwilderd. Sy kyk verskrik na Job, suig haar asem vinnig tussen haar tande deur en storm uit na Serfaas.

„Kom jy daar weg." Elke woord kap 'n moot deur die dik stilte.

Haar hand bly staan in die lug, soos sy hom opgetel het, om aan die jong te vat. Dit val langs haar sy en verwese vra sy:

„Maar Job . . . ?"

„Hy tretter my nou lank genoeg. Hy's glad te vooraan . . . te witmensagtig."

Hy vat 'n emmer water en keer dit op die kombuisjong om. Dié snak na asem en knipper die ooglede vinnig. Hy sit regop in die donker plas wat die water om hom heen spoel en vat versigtig aan sy kakebeen.

„Jy loop! Jy loop nou! Jy't jou laaste waterdrink op Elim gehad."

„Job . . ." Neela probeer weer praat. Só ken sy nie haar man nie. Wat kon die jong gesê, of gedoen het? Hy werk al so lankal by hulle en net gister het sy en Job nog daarvan gepraat, dat hy so betroubaar is.

Stadig staan Serfaas op en kruppel-kruppel weg, verbystering en haat op die blinknat gesig.

Job neem sy geweer van die haak teen die muur, sit sy hoed op en sê sonder opkyk:

„Ek gaan na die gusooie in die Karoo."

„En wat van kos . . . ?"

Hy antwoord haar nie. Hy klim in die jeep en trek met 'n boog stof weg die veld in. Op die agterstoep, verslae en verskrik, staan Neela. Só het sy nog nooit haar man gesien nie. Iets moet baie verkeerd wees. Sy loop ingedagte, by die deur in en tel die baba op, wat op die vloer sit en huil.

Hoeveel kan 'n man binne-in homself dra, sonder dat hy oopbars? Sonder dat hy iets onbesonne aanvang? Voor hom strek die bossieveld, sý mooi groen veld, met die klomp skape wat broek dra van die voorspoed. Tweelinglammers wat gesond aankom, hop-hop met hulle potsierlike dik beentjies agter die ooie aan. Onder in die leidam se blink spieëlvlak, weerkaats die diepblou van die hemel en die gousblom vlek sy broekspype geel. Maar wat baat al hierdie voorspoed 'n man? Wat maak dit saak of al hierdie skape lewe of vrek? As jou huis nie reg is nie. As jou vrou ontrou was met 'n . . . met 'n . . . En as jy die nakroos aan jou bors getroetel het. Hy het 'n keer sy arm gelig en die geweerloop gemeet. Maar, Job Visser is 'n diepgelowige man en selfs in hierdie oomblik van uiterste vertwyfeling kon hy God nie seën en sterf nie.

Maar waarom? Waarom moes hierdie helse ding met hom gebeur het? Sy kon enigiets anders gedoen het. Sy kon maar gedrink het, dan sou die wêreld darem nog simpatie met hom gehad het. Sy kon lelik gewees het, sieklik, lui, dood. Ja, selfs die dood sou verkiesliker gewees het. Maar dít . . . dít . . .

Hy walg. Hy raak naar. Hy duisel. Die hele dag sit hy daar op 'n klip op die liglyn. Net hy en sy Skepper. Maar Job kan die kastyding aan hom uitgedeel, nie verstaan nie. Eindelik koes die son weg. Die aandwind stoot hom aan om huiswaarts te keer.

Daardie nag slaap hy styf en eenkant, met walging gevul vir haar, vir wie hy die liefste was op aarde. In die na-nag hoor hy haar snikke, maar dit laat hom koud. Sy hart het bly lê, daar agter die afskorting in die kafee op die hoek.

Maar sonder huiwering of inagneming, kom die dae verby. Job slaap nie en hy eet nie en hy neem geen notisie van vrou of kind nie. Hy doen sy dagtaak meganies en verder vertroetel hy die ellende wat God oor hom laat kom het.

In radeloosheid skakel Neela vir ou dokter Makintosh, die ou Ier wat sy lewe lank al die Rôeveld dien. En hoeveel jare is dit nie al nie! Die ou man is onsterflik.

„Dok, asseblief, asseblief, help vir my."

„Maar kind, alte seker. Is dit tandesproei of koliek?"

„Nee, Dok, dis Job." Sy loer versigtig stoep se kant toe, of hy nie dalk hoor nie.

„Job?" Verbysterd. Vraend. Job is nooit siek nie.

„Dok, asseblief, kom tog so gou moontlik hierheen. Ek kan nie oor die foon vertel nie. Die luistervinke sal daarmee die distrik invlieg."

„Net so gou ek kan, Neela, net so gou ek kan. En hoe gaan dit met ons dogter?"

Die gesprek raak bolanges, onbelangrik en die een gehoorbuis na die ander klik neer, teleurgesteld.

Toe Job sien, toe hou die swart motor, wat al oral rooi kolle deurslaan van ouderdom, voor die deur stil. Hy staan op en gaan nader. As daar een persoon is, vir wie hy meer respek het as vir enigiemand anders op die hele wêreld, dan is dit vir hierdie ou geneesheer met sy wit donsies op sy agterkop en sy blou oë waarin die lewe nog helderblink weerkaats.

„Middag, Dok. Wat 'n heerlike verrassing."

„Is dit so, Job? En hoe lyk jy dan of die honne met jou kos vort is?" Die wyse ou oë meet hom sekuur. Job voel ontbloot, nakend. Sy blik sak en kruip onderlangs verby, totdat dit op die Outuin te ruste kom. Hy raak weer geheel-en-al afgeskakeld. Niks raak hom meer nie. Daar is niks wat iets werd is nie. Eintlik staan hy heeltemal buite homself en bekyk vir Job Visser van 'n entjie af, soos 'n mens 'n vreemdeling bekyk.

Neela bring koffie en boerbeskuit en sy en Dok gesels oor alles behalwe die oombliklike probleem. Die baba kraai en kewel in die namiddag-sonnetjie en skop met haar ronde beentjies 'n eindelose trippelpassie af. Eindelik neem ou Dok die kans en nooi vir Job na sy eie Outuin. Toe hulle swyend wegstap, val daar 'n traanspatsel op die skoppende beentjie. Sy hou vir 'n oomblik op met skop en kyk haar mama vraend aan, maar toe daar verder niks gebeur nie, gaan sy vol ywer voort met haar skoppery, onbewus van die drama waarin sy self die hoofrol vertolk.

Dokter Makintosh en Job bereik die soom van die koelte. Dit sny die buitewêreld met sy son en saffier stomp af en vorm 'n binnekamer, waaruit die digte blaremuur elke moontlike ligpuntjie wegkeer. Ou Dok soek dringend, in sy wyse lewenskennis, na 'n aanknopingspunt. Job is so heeltemal weggesluit, so totaal onbereikbaar.

„Jy het maer geword, Job."

„Het ek, Dok? Hier is maar baie werk. Die ooie lam nou en helfte is in die Karoohange."

„Ag, Job, man, kom ons praat sommer Afrikaans. Wat hinder, ou Bulperd?"

Die aanhoor van die noemnaam uit sy seunsdae, ruk die sluis oop. Daar was ook nie groot krag voor nodig nie, want die vloed van binne was so groot.

„My God, Dok, kan jy dan nie sien nie? Is jy dan net so blind soos ek?"

„Ek verstaan nie, Job . . ." Die ou geneesheer huiwer en tog weet hy wat die man hier voor hom skort. Hy wonder maar net hoedat hy hierdie moeilike probleem gaan benader en ook, hoedat hierdie harde boer, met sy suiwer lewenshouding, dit enigsins sal kan verteer, sonder om totaal verbitterd anderkant uit te kom. Hy neem plaas op die omgevalle populier en stop maar eers sy kromsteelpyp. Toe vra hy versigtig:

„Is dit op jou dogtertjie wat jy bedoel?" Hy is nie doof nie. Die winde het maar in sy rigting ook gewaai.

„Dan het Dok gesien?" Hy kyk vinnig, ondersoekend op.

„Ja, Job, ek het gesien. Maar weet jy dat Neela nog onbewus is daarvan? Jy sal jou plig moet doen en haar daarop wys, hoe hard dit ook al is, sodat sy kan leer om dit te aanvaar, eerdat een of ander skinderbek dit in haar gesig kom smyt."

Job swaai vinnig om, vanwaar hy geleun gestaan het teen 'n skurwe stam en die seer is hees in sy stem.

„Meen Dok nou dat ék vir háár moet vertel, wat sý en Serfaas gedoen het, solank ek nie tuis was nie?" Verslae en verward kyk Job na die ou man en meteens stoot die woede weer in 'n warm gloed teen sy nek op.

„Job, om Vadersnaam, wat vreet vir jou . . . ?" Hy kyk vir Job, skerp, ondersoekend in die oog, en met 'n skok besef die ou geneesheer wat in die gemoed van die man voor hom aangaan en in watter hel hy verkeer. Jammerte vul die ou, vriendelike, blou oë en laat stoot die dam, in warm trane, oor sy walle.

„Kom sit hier, ou Bulperd, kom sit nét hier." Hy plaas sy hand op Job se skouer en die warmte daarvan, dring deur tot op sy vel, tot in sy vleis en been en stil die gebewe wat sy skouers laat ruk. Nou eers verstaan hy, soos alleen 'n ou familiedokter kan verstaan, wat jou en jou ma en jou pa se eerste skreetjies gehoor het.

„Wag Job, wag. Dit is glad nie wat jy dink nie. Nee, dit is 'n baie moeilike en teer saak, maar 'n saak waarin jy en Neela nog, Goddank, in saam kan staan. Nee, dit is glad nie wat jy dink nie." Dit alles sê hy op sy kalm, stadige, rustige manier, wat nie alleen gesag afdwing nie, maar ook oombliklik oortuig. Maar binne-in kook en woed die vrae, hoe om hierdie saak waterpas aan hom voor te kan lê, sodat hy dit net suiwer en dadelik kan begryp.

Toe sien hy die Frieskoei, wat met jaende asem in die koelte lê en herkou en hy weet skielik dat dit 'n gebedsverhoring is.

„Job, het jy geweet dat die Friesbeesras uitsluitlik eers róóibont was?"

Job is 'n bietjie onkant gevang met hierdie nugtere vraag.

„Róóibont, Dok? Dis dan 'n swartbont ras."

„Juistement, Job. Maar dit is soos ek sê. Hulle was eers rooibont. Om een of ander rede, egter, het die mensdom nie van die kleur gehou nie en het hulle, deur teling en seleksie, die kleur na swart verander. So nou en dan gebeur dit, dat daar in 'n stoetery nog weer die oorspronklike kleur tevoorskyn kom, net om die erflikheidsleer te bewys. Ek wonder soms ook, of dit nie is om ons tog net te herinner aan die Groot Hand agter die hele Skeppingsplan nie. Dit word, in elk geval, in die erflikheidsleer beklemtoon, hoedat die resessiewe eienskappe in die heterosigotiese ouers, op 'n dag weer ewe skielik hulle verskyning maak in die nageslag."

„En wat wil Dok nou vir my daarmee beduie?"

„Net dit, Job, dat iewers in jou voorgeslagte en ook in Neela se voorgeslagte, ou rondloperbeeste was, wat in ander kampe loop wei het. Onder die eerbaarste geslagte is maar altyd ook die swartskape. Dit is nie jou skuld nie, en ook nie Neela se skuld nie. Allerminste die baba s'n. Sy is die rooibont versie. En nou het die Vader vir jou en Neela gekies. Hy het julle oorlaai met aardse voorspoed. Niks ontbreek julle nie. Want Hy het geweet dat eens op 'n dag Hy julle geloof gaan toets. Dink jy nie die satan sou ook jou geval voor die Here se kop gaan gooi het nie? Dink jy die satan sou jou geloof kon aanskou, sonder om sy vinger daarin te steek? Sorg jy nou net, dat jy nie die vertroue wat God in jou stel, skok nie. Sorg vir jou rooibont versie en die Here sorg vir jou."

Dit is lank stil in die Outuin. Daar is die ruising van die windjie deur die jong blare, daar is die geskater van die vinke by die dam, daar is die spoel van die leiwater in die sementvoor by hulle voete. Daar is die pyngevulde borskas en die selfverwyt.

Ou Dok staan stil op en volg die voetpad huis toe, terwyl hy saggies prewel: „Gee hom kans. Gee hom kans. Hy sal regkom. Hy kén die Hand wat die slae uitgedeel het."

En Job bly sit op die ashoop met sy skurfte en soek tevergeefs na 'n potskerf om hom mee te krap.

Dan is dit in homself, hierdie ding, waarmee hy andere wou opsaal? Dan is die brakkolle in sy eie voorgeslag. Hy kan niemand anders daarvoor blameer nie. Hy kan nie sy woede uitslaan op sy kombuisjong nie en ook nie sy verbittering in koudheid teenoor sy vrou uithaal nie.

In skaamte laat sak hy sy kop in sy hande en bid verskonend:

„Maar, Vader, ek het nie geweet nie. Ek het nie besef nie."

Maar watter reg het hy om te oordeel. Waar is die vertroue dan in die vrou wat tog nog altyd sy vertroue, dubbel en dwars, werd was?

Met 'n kreun sak hy op sy knieë neer en roep in sy verwesenheid luid en dringend tot sy Skepper wat ook in sy grote alwysenheid sy onwelkome kindjie geskape het. Woorde het hy nie, maar stom en tot die dood toe gedaan, vlek hy sy hele miserabele wese voor sy Maker oop en vra om krag en wysheid en insig.

Tog kreet sy siel steeds uit: Waarom, Here, waarom juis ek?

En uit die donkerte van die nag, wat alreeds oor hom toegesak het, kry hy die antwoord asof deur die Vader self.

„Die goeie, my kneg Job, sou jy van My neem, maar nie ook die kwade nie?"

Job laat sak sy kop in skaamte, op sy bors. Hy lê sy hand op sy mond en verag homself vanweë sy ondankbaarheid en hoogmoed.

Toe die sternag al bleek word en die nuwe lewensdag dwing om te ontwaak, staan hy op en gaan na Neela en na sy kind. Die smart en berou in sy hart sal die verwydering tussen hulle oorbrug en die Goeie Gewer van alle dinge, sal ook in die volvoering van hierdie taak sy hand neem.

Op Elim is daar twaalf waterfonteine, sewentig palmbome en een rooibont versie.

Eveleen Castelyn

WESTRANSVAAL

Die name is soet —
Nirvana Palachoema
Mamusa Rietput Aandster
Ganspan Homansvlei
rondom die bitter plek
waar ek van kleins af bly

die son is sonneblom
en bloedrooi papawer in die aand
jy loop in Augustusmaand
gebuig en blind
die wind kom

met vlae
kerm soos pyn
uit die woestyn
en maak die dae
Goeie Vrydag skemer en bloed
die stof bind
'n donker lint
om die stoet

die swartkoor
sing by die graf
die oubaas is dood
stof keer tot stof
die lykswa kom jou haal

van kleins af
in die westransvaal

Ryda R. Schulze

HAIKOES

Doringrosie slaap
maak hul met 'n kus wakker
skoenlapperoë

versplinterde oë
siamese katkykers
blindgeborene

in 'n mat geknoop
'n kring dansende leeus
heraldiekpatroon

koekoeklokvoëltjie
ure verloor uit sy bek
eksamentydskrik

die kaak byt knarsend
die lig van buite val oop
sywurmkokonmot

kruidjie-roer-my-niet
hy kom nie
sy sê ook nie
dat sy hom wil hê

hy blaai haar oë
en lees nagte vasgevang
boekevol sprokies

mieliepitpadkos
sy lyf vul vol
haar krop vol
hoor die ringduif koer

tong van vuur geënt
my mond bloei
rooi kannas
Kundalini roer

teleskoopkyker
jou blinde oë
soen ek
kyk die maanster blom

haar wit vroumenslyf
wild bestook
met vrot kleure
naakfiguurstudie

kindertydindruk
gebeure-van-uur-tot-jaar
altyd die ma daar

droë modder bars
dagreisgrote afgemeet
sjok'ladeblokkies

die dag verkamma
gou-gou deurgelees
vol niks
slapbandboekblaaie

Evert Cilliers

DIE HAND IN EIE BOESEM

'n Afrikaner in hiérdie tyd
is nie noodwendig 'n anachronisme nie;
dis nie die rooi verwyt
van liberalisme of kommunisme nie;
ek sê dit van myself
Jy's 'n eienaardige Afrikaner, oom,
taamlike gesonde appel, ja,
maar baie ver van die boom.

DIE SKRYWER

Maer en moedig sit die skrywer
vas agter sy tikmasjien;
hande vol van skrywersywer,
klein onder 'n groot miskien.

WISHFUL THINKING

Miskien sal ons nooit dinge hê
en rykdom kan verwek;
en elke jaar 'n blink Mercedes
en modes hoog uittrek;
en kamersvol gesonde kinders
en ougoed kan bekostig;
en op 'n Boereplaas daarbuite
Brandewyn-en-Coke gaan vestig;
maar wat!
ons droom kan wyer strek:
ek het jou, en jy het ek.

SESTIGERS

Dis nie dat ek voel dat alles met Afrikanerskap moet strook:
maar ek skryf ook:
en voel nogal onteer
dat Afrikanerbloed
sy opgeskote goed
so dun op Franse brood smeer.

ZEUS LAAT WEER VAN HOM HOOR

Hier sit ek met 'n bottel in my stroois:
my skerwe om my, kroos inkluis.
In godeskemering
word ek uitgepluis;
sit bottervas
in selfbejammering.
Hier kyk ek na my mieliestronk
en raak maar altyd ewig dronk!
hier daal ek neer na selfveragtingdieptes
en vaar ek op na hemels van geluk.

VRALIEDJIE

O lappop,
my lappop,

vra vir
jou nooi

of sy vir my
'n smaak het

tot binne in
my kooi.

Om jy behoorlik is,
om jy kan praat,

vra ek
jou mooi.

KNOCKING COPY

1

My nooi is in 'n nartjie,
my ouma in kaneel . . .
En my ma het ook 'n klankie.

2

Maar ek wat gaan waar hoër, kouer paaie lê,
wil weinig troos en geen gebed
en min, maar suiwer woorde hê . . .
(dis hoekom ek so baie sê)

Julien van Remoortere

De Vuist

Ik duik wat dieper weg in de tarweschoof. Op de Nieuwe Baan dadadadammen de kanonnen van de Duitsers. Wij noemen het schieten steeds dadadadammen: zo gaat dat — dadadada — even wachten — dam!! Maar ik ben wel bang van de vallende granaatscherven. Ik had er al horen vallen in het graan. Flishhh! deed dat. Een snijdend geluid, dat mij rillingen bezorgde. Men vertelde dat op het Steenland een stier gedood werd door een neerflishende scherf. Precies op zijn schedel en, jongens, er dwars doorheen! Een stier is zoveel sterker dan ik. Ik ben pas twaalf geworden.

Tussen enkele tarwearen door kan ik de hemel zien. Nog blauwer dan onze koffiekan is hij. Want wij hebben thuis een blauwe koffiekan; dat heb ik steeds eigenaardig gevonden. Ik heb eens gevraagd aan mijn moeder, waarom wij een blauwe koffiekan bezaten — ja, waarom kon het geen rode zijn? dat kon toch evengoed? Zot, had ze gezegd, je bent zot. Maar het IS toch een blauwe? hield ik vol. Ik zal je zo dadelijk een blauwe om je oren geven, snauwde ze, hou nu maar op met je dwaze praat.

In de blauwe lucht boven mij ploffen wolkjes open. Weet je wat dat zijn? De granaten van de Duitsers. De flak, zeggen de mensen. O, die Duitse flak! Zij schieten onze vrienden neer, de Engelsen en de Amerikanen. Als dié komen en de Duitsers verjagen, dan zullen wij weer wit brood eten. „Wit brood" . . . wat een toverwoord! . . . Ik kan mij niet goed herinneren, dat wij ooit wit brood hebben gegeten. Nu bakken de mensen brood van het graan, dat zij krijgen, of smokkelen, of kopen kunnen. Ik lees aren op de stoppelvelden. Van alle soorten aren: tarwe, rogge, gerst, haver en in het Rot zelfs een soort, die ik niet kende. Boekweit, zei mijn vader, daar koken ze pap van in de Kempen. Maar wij hebben er brood van gebakken. Van àlles bakt men brood en het smaakt lekker. Zie, 's morgens zou ik wel zés boterhammen kunnen eten, maar mijn moeder telt de sneetjes en ik krijg er steeds maar twee, uitgenomen met Pasen, dan legt ze er drie naast mijn kop koffie. Koffie maken wij ook van graan, van gerst. Vader neemt een oude kasserol, zet

die op het gasvuur, bedekt de bodem met gerstkorrels en laat deze branden, terwijl hij ze omroert met een houten lepel. Heel onze keuken wordt dan verpest door de brandgeur. Ik haast mij dan steeds naar buiten, in de frisse lucht. Nadien wordt de gebrande gerst op een stuk inpakpapier uitgegoten en daar koelt hij af. Moeder maalt hem in een koffiemolen. Daarmee maakt ze dan koffie. In de blauwe koffiekan . . .

Steeds heftiger dadadadammen de kanonnen van de Duitsers. Ik kijk naar de Engelse en Amerikaanse vliegtuigen, die in golven over de polder trekken, richting Antwerpen. Als je op de Nieuwe Baan staat, kan je, bij helder weer, de toren zien van de Onze-Liewe-Vrouwekerk. Zeker wel tien kilometer ver!

Wat hebben die Engelsen en Amerikanen een macht van vliegtuigen! En zo hoog! In elk vliegtuig zitten negen mannen, vertelt mijn vader: een piloot, nog een piloot, een mecanicien, een man, die de bommen lost — hij hoeft maar op een knopje te drukken — en al de rest zit bij machinegeweren. Vliegende forten, zegt men, viermotoren. Soms wens ik, dat ik in zo 'n vliegtuig zat . . . alleen maar, dat dan de Duitsers niet dadadadamden . . . ik zou bang zijn, dat weet ik wel. Mijn broer Lode niet, zegt hij. Misschien heeft hij gelijk: hij is nergens bang voor. Ik laat mij aftjoepen op school. Lode niet. Ik ben altijd bang voor iets. Ach, ik wou dat ik een beetje als Lode was . . . Het gebeurt dat mijn moeder mij uitlacht. Jij, zegt ze, jij bent maar een snulletje, je zò laten aftjoepen, hoe is het mogelijk, in mijn tijd sleurde ik de jongens de haren uit het hoofd en ik was een meisje!

Kan ik het helpen? Ik ben steeds bang voor iets . . . Soms schrik ik 's nachts wakker en dan denk ik dat er iemand aan mijn bed staat met een mes, dan hou ik mijn handen gevouwen boven mijn hart, als hij zou steken, dan is het in mijn handen, dan ben ik niet dood.

Ik schrik op door een eigenaardig geluid, dat van héél ver boven mij komt. Een eigenaardig klagend geluid, als van een vliegmachine, die glijdend op één vleugel in dolle vaart neerduikt. Een jager, denk ik. Een jager, die de flak zal doodschieten. Ik trek mijn hoofd in en ben doodsbang. Maar geen rrraktak taktaktak van machinegeweren dreunt door de lucht. Ik waag het opnieuw naar boven te kijken. Ik zie een glimmend, kantelend ding, waaruit vlammen en rook slaan. Het klagend, zagend geluid gaat over in een doordringend gegier. Een nieuwe angst slaat dwars door me heen: de Duitsers schoten een viermotor neer en die zal op mijn hoofd neerstuiken! Ik spring op uit de tarweschoof en hol, op blote voeten, over de stoppels naar de gracht. Netels branden mijn kuiten. Ik duik. Bloeiend gras doet mij onbedaarlijk niezen. Ik krabbel recht. Dan vallen, op nauwelijks tien pas afstand, drie loodzware pakken in het tarweveld neer. Ik duik opnieuw weg en wacht op de

ontploffingen. Vier akkers verder boort de viermotor zich in de grond. De bommen ontploffen. De aarde dreunt, siddert, gromt, schijnt te barsten. Ik doe in mijn broek van schrik. Ik kan het niet helpen: het was erin vóór ik het wist.

Dan wordt het héél stil. Ik wacht. Nog nooit is het zó stil geweest in de wereld. Ik hoor mijn eigen hart bonzen. Ai, mijn broek. Ik tast eens voorzichtig en heb vuiligheid aan mijn vingers. Als moeder dàt te weten komt . . . Vlug vlug glijd ik uit mijn broek, ruk gras uit de grachtkant, maar blijf plotseling onbeweeglijk staren naar iets, op tien pas afstand: een arm en een hand, die onbeweeglijk boven de stoppels uitsteken. Een gevoel, dat ik tot nog toe niet kende, doet mij samenkrimpen. Een hand drukt op mijn maag. Ik tracht te zwelgen, maar mijn mond doet pijn van de droogte . . .

Ik blijf staren naar de arm en de hand. De vingers zijn een beetje verkrampt, aan de pols bevindt zich een uurwerk, ik zie een stuk mouw van een lederen jasje. Niets beweegt, alles blijft even stil. Vier akkers verder brandt het wrak van het vliegtuig. Een enorme rookkolom staat boven de polder.

Ik moet toch eens gaan kijken, denk ik radeloos, gaan kijken naar die hand en die arm. God, hoe komen die daar?

Vlug vlug reinig ik mijn broek met gras en lis. Straks zal ik ze uitspoelen in de Visjesbeek. Misschien is ze dan nog droog vóór ik thuiskom. Voorzichtig en klaar om bij het minste onraad weg te duiken, kruip ik uit de gracht. Ik sta nu rechtop op de graskant. En nu, jongens, nu kan ik het beter zien! Daar ligt een mens in een put, tussen de stoppels, en hij steekt zijn hand op. Nu weet ik opeens dat hij dood is! Afschuw huivert over mijn ruggegraat. Maar ik ga naar hem toe. Een put van wel een voet diep en een kleine, kleine man . . . In een flits zie ik alles, weet ik alles: het is er een uit het vliegtuig en zijn valscherm ging niet open! Zijn valscherm ging niet open! Niet open! En ek zie zijn hoofd, de arme hersens, arm bloed aan zijn arme mond en zijn ogen — ogen van een dood konijn, ja konijnen hebben zulke ogen als vader se gedood heeft en zij aan de haak hangen aan de tuinmuur!

Ik ren weg. Maar vijf meter verder trap ik bijna in een tweede put van een voet diep. Koud zweet breekt me uit en ik braak op mijn voeten, die bloeden van door de stoppels te rennen. Gruwend keer ik mij af en staar in een derde put en ik zie een man, die letterlijk is opengeploft. Toen ons grijze moerkonijn méér dan zeven jongen wierp, was mijn vader verplicht de overtallige konijntjes te doden; de moer kon er slechts zeven opbrengen; hij nam ze uit het nest en kwakte ze één voor één tegen de tuinmuur en hun buikjes scheurden open, hun arme darmpjes hingen eruit . . .

Ik loop weg en hoor me zelf gillen. Nee, ik ben het niet, die gil. Over de akkers rennen Duitsers naar de plaats, waar het vliegtuig neerplofte.

Ik ben pas twaalf geworden en vandaag heb ik voor het eerst een dode mens gezien, drie lijken nog wel.

Ergens aan de Dikke Kanada struikel ik en val neer in een klaverveld. Ik ruik de geur van klei. De klaver bloeit. Ik moet nog steeds braken, maar mijn maag is leeg, helemaal leeg.

En ik haat ze allemaal, de mensen. Allemaal, van de eerste tot de laatste. Ik zie nog zijn konijne-ogen, de hand, de hersens, en die afskuwelijke slangen in die put . . . Ik haat ze! ik haat ze!

Nee, nee, ze zijn dood. Een dode kan immers niets meer doen? Maar de angst doet mij sidderen. Ik durf niets meer, niet rechtop staan, niet lopen, niet kijken vooral. Dan valt het me te binnen dat ik mijn klompen liet staan in de schoof. En mijn zakje met aren. Wat zal moeder zeggen? Ik durf niet meer naar huis te gaan. En die smerige broek . . . Ze zal mij uitlachen, mijn moeder, mij slaan, mij de huid vol schelden. Wat moet er nu met mij gebeuren? . . .

Over het veld, langs de graskant, nadert een man. Ik geloof niet, dat ik hem ken. Wat wil hij? Ik ben doodsbang en druk mij dieper in de klaver. Maar als de man de grachtkant volgt tot bij de weide, dan moét hij me zien. Ik moét dus de benen nemen, vluchten, heel hard wegrennen! Mijn bloed suist in mijn oren. 's Avonds, in bed, lig ik daar soms naar te luisteren: wig-wig, wig-wig, doet het. Een héél klein uurwerkje met een slinger, dat in mijn oren hangt. Wig-wig, wig-wig. Ik mag niet langer blijven liggen!

Ik span mijn spieren en spring op. Door de klaver ren ik naar de andere grachtkant. Ik durf niet om te kijken.

— Hee daar! roept de man. Hee daar, kleine!

Ik spurt wat ik kan. Ik ben nooit zo'n eerste-klas loper geweest. Tuur Wouters is de beste spurter van onze klas. Maar ik . . . mijn benen willen nooit mee. Spillebeentjie! roept Mia, een buurmeisje, mij soms na, als ik met haar niet meer wil vrijen. Achter mij hoor ik zware, vlugge stappen. Ik kyk om en struikel. Languit val ik in de klaver. Verdoofd van angst blijf ik liggen. Een sterke hand trekt mij op. Mijn lichaam siddert. Nu zal ik sterven en ik wil niet.

— Kereltje, waarom loop je zo weg? vraagt de man. Ik zal je niet opeten!

Hij lacht even.

— Na, na, wat overkomt je? Je trilt als een riet! Spreek op: heb je het vliegtuig zien vallen?

Hij wijst over zijn schouder naar de rookkolom, die nog steeds boven de polder staat.

— Spreek toch! dringt hij ongeduldig aan.

Ik knik.

— Was je er vlakbij?

— Ja . . .

— Enne . . . heb je soms gezien, dat er mannen uitsprongen? Aan zo'n grote, witte ronde dingen, aan valschermen. Je weet toch wat een valscherm is, hé?

— Ja . . .

— Is dat alles wat je kan zeggen? snauwt hij. Vertel! Vertellen moet je doen!

— Ze . . . ze zijn dood, hijg ik.

— Dood? Hoe weet je dat?

— Ze liggen in putten. Drie mannen . . .

Mijn maag komt opnieuw in opstand.

— Ben je onwel?

Hij neemt me bij de kin en dwingt mij op te kijken naar hem. Hij heeft koffiekanblauwe ogen en een blonde snor.

— Weet je zeker dat er drie waren? vraagt hij. Niet méér?

— Drie . . .

— Bewogen ze nog? Zegden ze niets? Ben je er dicht bij geweest?

Ik kan mij niet bedwingen en ween. Mijn lichaam schokt ervan.

— Na, na, zegt de man op sussende toon. Vertel eens op: waar woon je?

— Op . . . op het Ijzerhand, snik ik.

— Ga maar vlug naar huis, kereltje.

— Ik durf niet . . .

— Durf je niet? Waarom?

— Mijn klompen . . . en mijn zakje . . .

— Wat voor een zakje? En waar heb je je klompen gelaten?

Met horten en stoten vertel ik hem, wat er gebeurd is. Maar ik kàn niet spreken over de drie doden, die ik zag.

— Weet je wat? zegt de man. We gaan je klompen halen. En ook je zakje. Neem mijn hand. Dus op een stoppelveld, vier akkers van het vliegtuig verwijderd?

— Nee! ijs ik.

— Toch wel. Je hoeft niet bang te zijn. Ik ga met je mee.

— Ik wil ze niet meer zien! schreeu ik! Nooit meer!

— Dat hoef je ook nie. Toon mij maar waar het precies is en ik haal je klompen en je zakje.

Heel mijn wezen komt in opstand, als ik eraan denk dat ik terug moet naar die vreselijke plaats, maar dan: wat zal moeder zeggen als ik zonder klompen en zakje thuiskom? Snulletje! denk je dat het geld op mijn rug groeit? Moet ik al niet genoeg doen om je mond open te houden? Kijk eens aan: klompen, die hij nog geen maand droeg! Ik zou je zonder eten naar bed moeten zenden!

De man stapt met mij door de velden. Het vliegtuig brandt nog steeds. Het wemelt op die plaats van Duitsers!

— Waar is het stoppelveld? sist de man. Vlug nu! Wij hebben niet veel tijd!

De angst belet mij scherp na te denken. Overal staan tarweschoven te drogen op de velden.

— Is het daar? Of daar?

— Ik weet het niet . . . , fluister ik.

— Dwaze kop, zegt de man kwaad. Breng me niet in moeilijkheden! Ik waarschuw je!

Een nieuwe schrik overvalt me.

— Was het precies vier akkers van het vliegtuig verwijderd? Spreek dan toch!

— Ja . . .

— Dus is het dié akker daar?

Hij vloekt krachtig.

— De Duitsers zijn er al! Luister, nu moét je mee!

— Nee! huil ik.

— Je moet! En ik ben je oom. Ik kwam je opsoeken. Je moeder had het mij gevraagd, omdat je zolang wegbleef. Begrepen?

Ik knik maar, om hem terwille te zijn.

— Na, waar liggen die drie mannen? Komaan! Vlug! Laat maar, ik zie het al. Die Duitse zwijnen staan eromheen te lachen.

Wie is hij? vraag ik mij af.

— Snel! Over de gracht wippen.

Hij sleurt me mee en we staan in de stoppels. Mijn voeten gloeien van de pijn.

— Halt da!

Een Duitser schreeuwt het ons toe en richt zijn geweer op ons. Ik verstijf van angst. Vlug komt de soldaat naderbij. Hij blaft ons woorden in het gezicht. Maar de man, die mijn hand in de zijne houdt, begint ook Duits te spreken. Hij wijst naar mij, naar mijn voeten.

— Waar zijn je klompen? vraagt hij. In een schoof?

— Ja, knik ik.

— Je zakje ook?

— Ja . . .

Ik kijk naar de laarzen van de Duitse soldaat. Ze glimmen als nieuw.

— Weg! Weg! Weg! brult de Duitser. Nichts zu machen hier!

Mijn begeleider laat niet af. Er komt een tweede Duitser aanrennen, een met een pistool in zijn hand. Deze met zijn geweer slaat zijn hielen tegen elkaar. Rauwe woorden gaan boven mijn hoofd. Het slot van dit alles is, dat de Duitser met het pistool mijn hand neemt en mij meetrekt naar de schoven.

— Suchen, suchen, suchen! roept hij me toe.

Als bij wonder vind ik mijn klompen en zakje weer.

— Gut, gut, gut, grijnst de Duitser. Und jetzt nochmal mitkommen!

Ik krijg nauwelijks de tijd om mijn bloedende voeten in mijn klompen te steken. De Duitser sleurt mij mee en mijn wig-wig'end hart dreigt te begeven, als ik zie, dat hij mij bij de putten wil.

Hij lacht.

— Hier! Kuk mal! Kuk mal! Englischer Schweinhund! Tot! Viele Bomben Kinder tot! Viele Kinder. Boem-boem!

Ik kàn niet meer voor een tweede maal de doden aanzien. Ik ruk mij los en ren weg. Achter mij schateren de Duitsers het uit. Zij roepen mij na. O, ik haat ze, ik haat ze!

De man, die zogezegd mijn oom is, haalt me spoedig in!

— Ik breng je terug naar de baan, zegt hij. Wees nu maar zoet. Je hebt je klompen en je zakje aren. Ga naar huis en vergeet dat je mij hebt gezien. Begrijp je dat?

Ik begrijp alles en helemaal niets. Als dit maar zou ophouden! Wég uit de polder en er nooit meer terugkeren . . . Dat is het! Dàt is het . . .

Eenmaal op de baan, verlaat de man met de blonde snor mij. Hij stapt vlug door in de richting van de Dikke Kanada, ik zelf sla de weg in naar de Biekorf, een hoeve-herberg op de rand van polder en zandstreek.

De zon brandt op de baan. Leeuweriken zingen hoog. Boeren staan in troepjes bij elkaar en kijken naar de vuile rookkolom.

— . . . ik zag hen springen, hoor ik vertellen. Ze waren te laag. Maar ze hebben er niets van gevoeld . . . Dood vooraleer ze de grond raken. Wat denk je, dat snijdt je de adem af . . .

Nooit meer de polders, het veld, het arenlezen. Nog éénmaal, en ik word gek, helemaal knettergek, nog zotter dan Zotte Trees, die luidop babbelend langs de straten loopt, iedereen lacht om haar, dag, Trees, zeggen ze, wanneer slaap je nog eens bij Doorten? De smeerlap, antwoordt ze steeds, hij kan niets, hij kan niets! Dan lachen de mensen luid en schaterend en kletsen zich op de dijen.

Nee, ik mag geen polder meer hebben. Ik zal elke dag een boterham minder eten, als het moet. Geen polder meer, alsjeblieft, moeder! Jij zot,

snauwt ze, ben je zot geworden? Ai, wat die snotapen al niet in hun kop halen. Allemaal omdat ze zouden kunnen luieriken, maar ik zal je leren werken, je handen zullen niet verkeerd staan!

Nu stap ik door de Achterhoek. Ik kom toch enigzins tot rust. Ik voel mij veiliger tussen de bomen en hagen, die de boerderijen omgorden. Kippen kakelen, een waakhond blaft woedend. Tuur Wouters, Jef Brant en Lewie Wijkers komen aanrennen over de Kiezelbaan.

— Hee! kelen ze al van ver. Heb jy het vliegtuig zien vallen? Waar ligt het? Kun je erbij? Wij gaan mica zoeken en kogels! Ga je mee?

— Nee, hij gaat niet mee, beslist Tuur. Geen broekschijters! Ze rennen al weg, gillend van opwinding.

En ik denk plotseling aan mijn bevuilde broek . . . Ik heb ze niet uitgespoeld en de Visjesbeek ligt nu al achter me. En ook, hier kan ik het niet doen, hier komen te veel mensen voorbij. Ik zal zeggen, dat ik zó'n kramp gekregen heb, doodziek was ik. Maar mijn moeder zal mij toch slaan.

Op de Krabbenhoek, op enkele minuten van mijn huis, ontmoet ik tante Julia.

— Dag, manneke, zegt ze. Wat is er, je bent zo bleek?

— Niets, tante, antwoord ik.

— Heb je aren gelezen in . . . O! je hebt, geloof ik, in je broek gedaan? Wat een vieze jongen ben jij toch! En zo groot al en nog in je broek doen! Foei!

Ik wens mij uren ver, bij de Eskimo's, bij de kleine negertjes in Kongo, héél kleine negertjes leven daar in de bossen, vertelt de meester op school.

Ik zeg niets.

— Zie dat eens aan, zucht tante Julie. Ai, ai, met kinderen heb je toch niets dan last. Ga maar vlug naar huis, wat moeten de mensen wel denken als ze je zo zien. Vooruit, manneke!

— Ja, tante, fluister ik.

Ik stap zo vlug door als ik kan, maar mijn benen trillen van moeheid. Het is alsof iedereen, die ik ontmoet, mij met verbazing en afkeer bekijkt. Wig-wig, wig-wig, doet mijn ooruurwerkje.

Eindelijk bereik ik het Ijzerhand. Mijn vader komt net thuis.

— Ha, jongen, groet hij.

— Dag, vader.

— Niet veel gevonden, vandaag?

Ik klem mijn armzalig zakje aren tegen mij aan.

— Nee, schuddekop ik. Er lagen niet veel aren op de velden.

— Die smerige boeren lezen zelf de aren, bromt mijn vader. Ga maar binnen.

Zweet kittelt in mijn hals. Ik schop mijn klompen uit en loop op blote voeten door de gang naar de keuken. Het huis geurt naar gekookte aardappelen en bloemkool. Mijn moeder verschijnt in het deurgat van de keuken.

— Ha, zijn jullie daar? zegt ze. Het avondmaal is bijna klaar. Heb je wat graan? Wat? Zo'n beetje? De moeite niet. Heb je wel goed gezocht?

— Hij heeft wel zijn best gedaan, meent vader, maar het zijn die vrekkerige boeren. Zodra zij de schoven hebben rechtgezet, gaan ze zelf de achtergebleven aren oprapen, de smeerlappen.

— Moeder, zeg ik stil, ik ben ziek geweest. Ik . . . ik kreeg toch zùlke krampen in mijn buik en toen . . . toen was er wat in mijn . . . in mijn broek . . .

Ze haalt haar wenkbrauwen op in een verbaasde boog.

— Wat?! roept ze uit.

Ze grijpt me bij mijn rechterschouder en snorkt mij vooruit, zodat ik genoodzaakt ben te plooien.

Ze vloekt zwaar.

— Heb je ooit zoiets beleefd! Jij kleine smeerlap! Ba! Ik ben vies van je!

Ze slaat mij. Ik wist het bij voorbaat. Haar harde handen kletsen neer op mijn hoofd en ik hef mijn armen beschermend op.

— Op de koer en je broek uittrekken! Dadelijk!

Ik voel nog een vuist tussen mijn schouderbladen. Ik ren naar buiten, de koer op. Daar voedert Lode, mijn broer, de konijnen.

— Waar heb je rondgehangen? snauwt hij. Ik was verplicht helemaal alleen om konijnevoer te gaan! Zeg, er is een Engels vliegtuig gevallen, weet je het al?

Ik antwoord niet en knoop mijn broek los.

— Godver! vloekt Lode. Heb jij in je broek gedaan? Ha-ha-ha! Hij heeft zijn broek vol gedaan! Moeder! Moeder! Heb je dat al gezien?

Mijn vader zet een emmer water neer op de koer.

— Hou je mond, jij! bast hij Lode toe.

— Was je, zegt hij tot mij. En steek nadien je broek in het water.

Ik voel mij ellendig en onzeglijk moe. Maar het koele water verkwikt me. Het wig-wig in mijn oren verstilt. In de keuken rammelt moeder nijdig met potten en pannen.

— Een beetje vlug! schreeuwt ze. Het avondmaal is klaar. Wij wachten niet.

Lode sluit de konijnehokken af en haast zich naar binnen. Met een vod droog ik mijn dijen en mijn achterwerk af. Op blote voeten trippel ik naar binnen, doch als de geur van bloemkool in mijn neus slaat,

krimpt mijn maag samen. Ik moet mij tot het uiterste inspannen om niet te braken.

— Ik . . . ik moet niet eten, zeg ik. Ik heb geen honger, moeder. Ze kijkt verbaasd op.

— Hij is ziek, stelt vader vast. Wat heb je, jongen?

— Ik weet het niet.

Met moeite kan ik mijn tranen bedwingen. Lode grijnst vol leedvermaak.

— Ik zal hem een poedertje geven, zegt moeder. Wel, wel, het is altijd wàt met kinderen. Nooit eens rust . . .

Ze staat op, scharrelt in een lade en diept er een witkruispoeder uit op. Ze opent het papiertje.

— Mond open!

Met tegenzin gehoorzaam ik. Ik verafschuw dat witte, bittere goedje. Ik weet toch dat ik niét ziek ben. Het zijn alleen die drie kapotgestuikte mannen in de kuilen op de stoppelakker, de arme hersenen, de arme darmen . . .

— Drink eens goed en naar je bed, commandeert moeder.

Mijn tanden klapperen tegen het glas. Het poeder is binnen. Ik heb het zó warm . . .

Ik sukkel naar de bovenverdieping en tuimel in mijn bed. Ik lig een tijdje te staren naar de barsten in het plafond, dan naar het portret van grootvader, een groot, vergeeld ding in een zwarte kader. Mijn grootvader is vorig jaar gestorven. Toen de Duitsers ons dorp binnenvielen, zaten wij in een schuilkelder, die nonkel Leon achter in zijn grote tuin had gebouwd met zware bomen en dikke graszoden. De Duitsers schoten met kanonnen. Wij hoorden de granaten door de lucht fluiten en even later ontploffen. Dikke Mie werd midden in de nacht in de schuilplaats gebracht. Ze was getroffen door granaatscherven. Drie gaten in haar buik, zegt men, en de grote teen van haar man lag los in zijn pantoffel, hij had het niet eens gevoeld. Maar mijn grootvader had niét geschuild. Terwijl de granaten ontploften, overal om hem heen, ging hij de koeien van Cordule melken. Hij bracht de emmers melk naar de schuilplaats. Voor de kinderen, zei hij.

Mijn grootvader . . . Uren en dagen kon ik luisteren naar zijn vertellingen. Ik weet dat hij écht van me hield. Maar nu is hij dood. Ze vonden hem in de Walenweg. Ik had hem graag nog eens gezien, maar dat mocht nie. Hij was helemaal blauw, zei moeder, ze kregen zijn mond en zijn ogen niet dicht, niets voor kinderen om dat te zien, zei moeder. Had hij nog geleefd, dan zou ik hem verteld hebben, wat ik vandaag heb gezien. Hij zou het wel begrepen hebben, denk ik. Aan wie

kan ik het nù vertellen? Aan niemand. Aan niémand. Ze zouden mij niet geloven en ook . . . ik kàn niet . . .

Ik luister naar het wig-wiguurwerkje in mijn oren. Wig-wig . . . wig-wig . . . Ik luister mij in slaap.

Maar 's nachts word ik wakker in angst en zweet. En ik kruip dicht tegen Lode aan. Hij knort eens. Ik hoop dat hij niet ontwaakt: hij zou me van zich afstoten en zeggen, dat hij het te warm heeft. Alleen maar in de winter mag ik dicht bij hem liggen, ik moet dan zijn rug warmen met mijn adem; als ik het niet doe, dan slaat hij me, of hij wringt mijn polsen om, dat kan hij goed, knip, zegt hij, en hij draait aan je polsen, tot je op je knieën zit, daarin is hij zeker de beste van heel de buurt. Dan hoor ik, heel uit de verte, het stage gebrom van vliegtuigmotoren. Nee toch! ik heb me vergist . . . Nee, nu mogen ze niet komen. Nu niet. Maar ze zijn daar opnieuw! Hebben ze nog nie genoeg bommen gegooid? En 's nachts is het wreder, of niet? . . . Dadadada-dam! Nu tasten zoeklichten de nacht af. Dadadada-dam! Lichtkogels trekken vurige sporen door de hemel. O ja, ik ken het, ik ken het, ik heb het vaak gezien, vanuit het raam. Een vreemd, verbijsterend schouwspel. Soms vangen de zoeklichten een vlieger. Van links en rechts glijden ze op het zilveren dingetjie, hoog in de lucht, af, ze lossen niet. Dan dadadadammen de kanonnen nog méér. Ze willen hem gauw-gauw aan flarden schieten en dan weer een ander vliegtuig vangen, en nog een ander, en nog. En zo gaat het door, tot het stage gebrom uitsterft in de nacht . . .

De grote mensen en hun oorlog . . . zo gaat het door . . .

Beneden aan de trap roept moeder. Ik ontwaak en knipperoog tegen het morgenlicht, dat de slaapkamer binnenvalt. Lode slaapt nog; zijn linkerelleboog drukt in mijn rug.

Dag grootvader, denk ik. Ik voel mij wat ijl in mijn hoofd, het is of een heel klein vogeltje probeert te zingen daarbinnen. Maar ik ben blij, dat het morgen is. Ik zou willen dat het altijd licht bleef, nooit donker werd. Onze meester zegt, dat het nacht wordt omdat de aarde draait. Als ik het kon, dan zou de aarde stilhouden als het hier late namiddag is, net even vóór de mensen thuiskomen. Hee, jongens, dat zou ik eens willen, maar daarvoor moet je wel God zijn, denk ik. God zijn is plezierig; ze zien je nooit en je kan doen, wat je ook maar wilt, je kunt toch àlles, van de vogels vlinders maken en het midden in de zomer eens laten sneeuwen, alle dagen wit brood eten en zés boterhammen 's morgens en nooit meer naar de polder gaan en de flak in de grond laten zinken en een goede puntenkaart hebben elke week, en maken dat grootvader weer leeft en vertelt, vertelt, vertelt, altijd maar door totdat je zélf zegt: grootvader, nu is het genoeg, nu gaan wij wat kaarten, biedentotterdood, dat speel ik zo graag, en ik zou nooit meer bang zijn

voor iets, als er 's nachts een man bij mijn bed stond, dan zou ik zeggen: steek maar, ik ben God, je krijgt mij niet dood, God kan niet sterven, en ik zou de man vastbinden of knip zeggen, zoals Lode, en zijn polsen omdraaien en hem aan de politie geven.

Ik schud de droom van mij af. Ik zal maar opstaan, want als moeder naar boven komt, dan tjoept ze mij af, als ik nog te bed lig. Jij lui varken, zei ze eens, maar toen was ze héél boos. Ze heeft dat nog maar één keer gezegd en ik vind dat nog straffer dan een vloek.

Ik gooi de dekens van me af en Lode beweegt.

— Lode, zeg ik, je moet opstaan. Moeder heeft geroepen.

— Godver, zucht hij, nog half slapend, is het nu al tijd?

— Ja, knik ik.

Ik kleed me vlug aan en stommel de trappen af, naar de keuken, De slaap heeft me verkwikt, maar onwillekeurig denk ik al aan de komende namiddag. Na de schooluren zullen Lode en ik de polder intrekken, op zoek naar konijnevoer en nee, ik wil nie. Misschien kan ik Lode overhalen om naar het Rot te gaan, dat is nog geen polder. Als hij dat maar wil . . .

— Dag, moeder.

— Ha. Ben je nog ziek?

— Nee, moeder.

— Is Lode al op?

— Ik heb hem gezegd, dat het tijd is.

— Begin maar te eten.

Ik neem een stoel en ga bij de tafel zitten. Op de plaats, waar vader vanochtend ontbeet, liggen nog enkele broodkruimels en een klein plasje koffie. Een vlieg trippelt over het tafelblad. Moeder schenkt koffie uit en plaatst de blauwe kan op een onderleggertje. Met smaak verslind ik mijn twee boterhammen. Ze zijn altijd zó vlug verdwenen. Ai, ai, denk ik, waarom gaf moeder mij geen boterhammetjie méér? Ik had toch de avond voordien niets gegeten? Nee, nee, dat doet ze niet. Ik loer naar Lodes boterhammen. Hij krijgt altijd wat grotere dan ik: hij uit het midden van het brood, ik van het begin of het einde, zoals dat past. Lode is ook twee jaar ouder dan ik. Voor vader zijn de tarwe- of roggeboterhammen, brood dat wij zelf bakken. Hij moet hard werken aan de dokken in Antwerpen, maar soms slaagt hij erin een of ander te gappen, dat eetbaar is. Vorige winter moest hij een schip met graan lossen en elke dag kwam hij met héél dikke benen naar huis, ha-ha, hij bond de pijpen van zijn lange onderbroek dicht en dan liet hij die broek vol tarwekorrels lopen. Toen hebben wij ook eens tarweboterhammen gegeten. Vader had eens meer dan zeven kilogram graan mee — in één keer, welteverstaan! Gepikt van de Duitsers, grijnsde hij, dat

gaat toch maar naar de officieren, de Duitse zwijnhonden eten niks anders dan tarwebrood, de hoge koppen, welteverstaan, die leiden een leventje, die eten àlles: wit brood, chocolade en sjampan! Ik weet niet wat sjampan is, maar het is iets om te drinken. Ik heb het nog nooit gezien. Misschien is het wel héél goed. Wij zijn arme mensen.

Lode komt de keuken binnen, schrokt zijn boterhammen op.

— Het is alsof ik helemaal niet heb gegeten, zucht hij nadien. Moeder, krijg ik nog een boterham?

— Lode, ik moet het bedélen, antwoordt moeder. Maar als den-Engelsman komt, dan mag je een wit brood volledig opeten en twee ook, als je dat kunt.

— Ja, dat zou ik kunnen! roept hij geesdriftig uit. Wanneer komt den-Engelsman? Hij komt nooit! Je spreekt daar al zolang over.

— Als den-Duits hier weg is, jongen.

— God ja! Ik ga vandaag naar het neergeschoten vliegtuig kijken! valt het Lode te binnen, en hij wendt zich tot mij. Zeg's, kleine, jij was gisteren toch in de polden? Heb je het vliegtuig zien vallen?

Ik schrik op en het bloed vliegt naar mijn hoofd.

— Nee, lieg ik. Nee.

— Je hebt zeker geslapen?! Waar ben je geweest?

— Aan . . . aan de Keet, lieg ik door. Ik bevond mij veel te ver van de plaats, waar het vliegtuig gevallen is.

— Weet jij dan waar het neerviel?

— Ik . . . ik . . . Tuur Wouters heeft het mij verteld . . .

— Tijd voor de school, commandeert moeder. Lode, kam je haren. En jij, kleine, veeg je mond af. Hij zit vol koffievlekken.

Even later gaan Lode en ik de deur uit en lopen naar de Glazen Leeuw.

— Als je Tuur Wouters bemerkt, zeg het dan, beveelt Lode. Is hij al bij het vliegtuig geweest?

— Ik denk het, knik ik. Ik ontmoette hem gisteren in de Achterhoek.

Lode ziet kameraden. Hij roept hen en wat verder ben ik alleen. Best maar. Nu heb ik al tweemaal gelogen vanmorgen. Ik ben toch een grote leugenaar. Verleden week, toen wij met onze klas tebiechten gingen, heb ik drieëndertig leugens moeten biechten. Ik kan het bijna niet onthouden hoeveel keren ik lieg. Daarom zeg ik altijd: min of meer, eerwaarde vader. Altijd omdat ik bang ben . . .

Op de speelplaats zoek ik Mon Vantroost op. Hij is een hoofd groter dan ik, maar wij zijn beste maats. Hij woont op de Klapperhoek, zijn vader werkt in Duitsland, in een fabriek, waar men vliegtuigen maakt. Toen mijn vader ontdekte, dat ik bevriend was met Mon, heeft hij me uitgekafferd: ik wil niet dat je omgang zoekt met die zoon van die

zwarte, begrepen?, zijn vader werkt voor den Duits, vrijwillig, in Duitsland, na de oorlog zullen wij hem vinden, maar vertel hem dat niet, of ik sla je dood.

Waarom toch? had ik mij afgevraagd. Hoe zit die wereld van de grotemensen in elkaar? Sakkerdjie — zo vloekte mijn grootvader en ik doe het ook — sakkerdjie toch!

— Ze hebben gisteren een vliegtuig neergeschoten, vertelt Mon mij. Weet je het al?

— Ik heb het gehoord, knik ik. Mon, moet je vandaag niet naar het Rot? Ik weet een plek, waar schoon gras staat. Een geheime plek. Maar jij mag mee, als je wilt.

— Ben je zot! roept hij uit. Na school trek ik naar de polder! Niet ver van de Nieuwe Baan is hij gevallen. Ik moet stukjes mica hebben voor mijn zusters. Zij laten er kruisjes uit maken. En ook, weet je nog dat Tuur Wouters een kompas vond in het vliegtuig, dat gevallen is aan de Halve Maan? Ik wou ook wel eens een kompas hebben.

— De Duitsers hebben dat al lang weggetjoept, jong, zeg ik. Het vliegtuig is uitgebrand . . . heb ik vernomen . . . nu vind je daar niks meer, jong.

— Dat van de Halve Maan was ook uitgebrand, weerlegt Mon. Nee, nee, vannamiddag trek ik naar de Nieuwe Baan. Daar vind ik ook wel konijnevoer.

De moedeloosheid overvalt me. Nee . . . niemand zal met mij willen meegaan naar het Rot . . . Moeder zal zeggen, dat ik bij Lode moet blijven. Hoé kan ik zeggen dat ik niet meer naar de polder wil? Ze zullen mij alleen uitlachen . . .

De schoolbel gaat. In rijen stappen wij de klaslokalen binnen. De meester vertelt over de Bijbel. Daarna rekenles. Steeds dwalen mijn gedachten af.

— Jij! roept de meester en zijn vinger is op mij gericht. Aan het bord!

Ik breng er helemaal niets van terecht. De meester wordt woedend. Een slecht punt!

Maar de drie doden dansen door mijn gedachten en ik voel hoe de misselijkheid van de dag tevoren terugkeert. Ik vecht er tegen, o, ja, sakkerdjie, maar het helpt nie, het helpt niet . . . Speeltijd. Daarna opnieuw de klaslokalen in. Geschiedenis. Alexander Farnèse logeerde nog op het kasteel Singelberg. De Schelde vloeide aan de voet van die plaats. De polders zijn er maar gekomen, nadat men dijken had gebouwd. De polders . . . de polders, de stinkende, gruwelijke polders . . . Sakkerdjie, sakkerdjie . . .

Na het middagmaal ben ik werkelijk ziek. Het is zomer en ik heb het zo koud. Maar mijn moeder wil het niet geloven.

— Plantrekkerij, meent ze. Je ziet er niet ziek uit. Of heb je ergens pijn, kleine?

Nee, pijn voel ik niet. En ik durf het niet te zeggen, wat mij drukt en bang maakt.

's Namiddags, tijdens de speeltijd, zoek ik Lode op. Ik moét hem spreken, doch hij dreigt mij te zullen aftjoepen, als ik hem nog stoor in zijn spel. Dan ga ik het opnieuw proberen bij Mon Vantroost.

— Mon, zeg ik, ik geef je tien marbels, als je na school met mij naar het Rot gaat.

Hij begrijpt het niet.

— Onmogelijk, antwoordt hij. Ik heb reeds een afspraak gemaakt met Jos Tuytens. Die is bij de vliegmachine geweest. Er zijn parachutisten uitgesprongen, maar hun valscherm ging niet open. Zùlke putten hebben zij gevallen in de grond! Dat moet ik zien! Waarom ga jij niet mee?

Mijn maag komt in opstand en ik denk héél vlug aan lekker eten: een bord frieten, een grote slakom, gevuld met ijskreem. Nee, niemand gaat met mij mee . . . Maar ik wil niet naar de polder! Ik wil niet! Al slaan ze mij dood, ik ga nooit meer de polder in!

Als ik even na vieren naar huis loop, ril ik. Mijn tanden klapperen tegen elkaar. Ik kan het nauwelijks bedwingen.

— Vooruit maar! commandeert moeder. Een grote zak konijnevoer halen. Zoveel jullie dragen kunnen. De helft van het gras zal dienen om hooi te maken. De winter is lang.

Lode rolt de zak op, steekt de sikkel tussen zijn broeksriem en trappelt van ongeduld om dadelijk te vertrekken.

— Ik moet nog eerst naar het toilet, zeg ik.

— Zeveraar! roept hij uit. Doe het in de polder! Komaan nu! De anderen wachten.

— Nee! zeur ik.

— Moeder, de kleine wil niet!

— Wat?! Niet willen? Wié heeft hier te willen? Hop, trap het af!

Ik ontwijk nauwelijks haar harde hand en haast mij na Lode de deur uit. Bij het uitstalraam van de winkel van Cordule wachten de anderen reeds.

— Eindelijk, brommen ze. Het duurde zo lang?

— Het is die daar, antwoordt Lode kwaad. De kleine wou niet mee. Hier, draag jij dit maar!

Hij stopt me de zak in handen. Ik wil nog tegenstribbelen, maar dan vliegt er opeens een plannetjie door mijn hoofd. Ik vergeet er mijn misselijkheid bij. In een flits zie ik, wat ik moet doen. Hoe ik daar niet eerder aan dacht! Ik hol de anderen achterna.

— Lode, hijg ik, Lode, luister eens. Jij wil toch naar het vliegtuig, ja?

Mag ik de sikkel hebben? Ik zal naar het Rot gaan. Ik weet daar hooigras staan. Een geheim plekje. Jij moet niet mee. Maar zeg het niet aan moeder.

Hij kijkt me niet begrijpend aan, doch ditmaal stoot hij mij niet weg.

— Ga jij alleen voor konijnevoer zorgen? vraagt hij achterdochtig.

— Ja Lode. Ik breng dat wel in orde. Je hoeft mij niet te helpen.

Hij staat even in beraad.

— Jij bent zot, besluit hij dan. Hier snij niet in je poten. Hij reikt me de sikkel aan.

— Dank je, fluister ik.

Het is gelukt!

Vooraan in de Achterhoek verlaat ik het bendje. Ik sla een veldwegel in, die recht naar het Rot loopt. Eerst een eind langs een manshooge haag. Links bemerk ik de schoolgebouwen. Een aardbeienveld, een plek hoog, reuzelend koren, een ekster wiekt op naar een canada. Hier begint het Rot. Rechts loopt het door naar de Afgebrande Molen. Daar moet ik zijn: daar heb ik mijn geheim plekje met hoog gras, achter een tenenbosje. Wat is het hier stil . . . En warm daarbij . . . Het zweet stroomt van mijn gezicht. Ik wip over een gracht en plotseling hoor ik opnieuw dat vogeltje in mijn hoofd, nu piept het luider dan vanmorgen. Wat heb ik allemaal in mijn hoofd: een wig-wiguurwerkje en nu nog een vogeltje erbij. Ai, ai, de grachtkant schijnt te wiegen. Och, dat vogeltje maakt mij dronken. Ik zou maar best een poosje zitten. Ja, nu gaat het beter. Maar ik mag geen tijd verliezen. De Afgebrande Molen is nog een mooi eind uit de buurt en die grote zak vul ik niet in een handomdraai. Ik dwing me rechtop te staan en ga verder. Als ik mijn ogen strak gericht houd op een punt in de verte, dan piept mijn hoofdvogeltje niet zo luid. Hoe zou dat komen? Oppassen met die sikkel, ze is scherp en gevaarlijk. Wat schijnt de weg lang . . . Zou ik gras vinden dichterbij? Nee, geen pijltje zelfs! Praktisch iedereen kweekt konijnen en dagelijks wordt het gras schaarser in de grachtkanten. Wij moeten steeds verder het veld in.

Ik dwars de steenweg. Even bekruipt mij de lust om ergens in een boomgaard enkele appelen te trekken, maar ik kan mij nu geen omwegen permitteren. Nooit ben ik zo moe geweest; nu heb ik het gloeiend warm, dan koud, zodat ik ervan ril. Ik geloof dat ik écht ziek ben. Een nieuwe angst slaat mij om het hart: zie dat ik ervan sterf . . . Ik ben bang te sterven; hoeveel jaren vagevuur zou ik wel moeten doen? Voor al die leugens . . . misschien wel duizend jaar en de meester heeft gezegd, dat daar écht vuur is, échte vlammen, die je likken en likken en pijnigen, zonder dat je opbrandt. Ik heb mijn knie eens verbrand en het deed sakkerdjie pijn! Wat moet het dan wel zijn duizend jaar helemààl

verbrand te worden? En ik wil niet sterven . . . nee! Ik ben nog niet eens grote mens geweest. Ik wou zo dolgraag eens groot zijn en niemand zou me nog kleine noemen, ik zou stevig vloeken en doen wat mij invalt. Ik zou zeggen: nooit meer een poot in de polder en ik zou er geen stap meer zetten. Misschien nog heel even tot aan de Singelberg, maar zeker niet verder.

Wat heb ik nu. Er is een tweede vogeltje aan het piepen gegaan in mijn hoofd. Het eerste zegt piep, het tweede piep-piep, eindeloos, eindeloos . . . Ik kryg er pijn van achter mijn voorhoofd. Alsjeblieft, vogeltjes, zwijg toch. Ik moet gras vinden, mijn geheim plekje. Zie, ik ben er bijna. Daar is het tenenbosje. Ik wip over de zoveelste gracht en verzwik bijna mijn voet. Mijn klomp schiet half van mijn voet en het doet sakkerdjie pijn. Godver, ja! Mijn vader vloekt altijd, als hij zich pijn doet. Ik ook. Hier hoort mij niemand, godver, godver, godver. De Afgebrande Molen. Een paar honderd meters verder loopt de zandstreek dood in de polder. Langs de rand van het tenenbosje sluip ik verder naar mijn geheim plekje. Ik ben er nu. Maar dan slaat de ontsteltenis door mij heen: de graskant is gemaaid en het gras verdwenen . . . Geen pijltje groeit er nog, zelfs de struiken wilde peen zijn verdwenen . . .

Ik voel dat ik ga huilen. Nu zit mijn hoofd vol vogeltjes. Ach, ach, ach, vogeltjes . . . wat zal moeder zeggen? . . . Ik hurk neer in de kale graskant, leg sikkel en zak naast me en ik ben zo klein en zo bang en zo ziek. En ik zie de wolken aan de hemel. Een leeuwerik, die fladderend zijn liedje zingt. Vogeltjes in mijn hoofd en als ik naar de zon kijk vallen er tientallen rare dingetjes neer, dat heb ik ook als ik op mijn oogleden duw en dadelijk erna naar iets helders kijk. Maar de dingetjes raken nooit de grond. Waar blijven ze dan? Ik noem ze „zieltjies". Soms hangen er twee aan elkaar. Ik weet niet hoe het komt. Het is gek.

Maar ik moet gras vinden. Even bekruipt mij de lust om ergens op een weide te sluipen en daar rap-rap mijn zak te vullen. Ik durf het niet. Als de boer komt, of als de gendarmen mij zien . . . ik huiver. Misschien is het gras, aan de overzijde van het tenenbosje, reeds langer geworden. In de zomer groeit het vlug. Ik sta op, neem mijn zak en sikkel en begeef mij op zoek.

Nee, geen gras. Ik dwaal door het Rot, in de richting van Zillebeke. Eindelijk vind ik een kant, waarin het gras drie vingers hoog staat. Ik zal het maar afsnijden, beter dat dan helemaal niets. Ik begin te sikkelen. Ik deed het nog niet vaak. Lode kan er veel beter mee omspringen dan ik. Ach, Lode kan àlles duizendmaal beter. Als hij een kikker bemerkt, dat doet hij „Woep!" met zijn sikkel en, jongens, ik kan jullie verzekeren, dat de scherpe punt van de sikkel dwars door het kikkerlijf zit! Maar ik zie dat niet graag. Lode lacht dan en met plezier kijkt hij

naar de arme kikker, die met zijn pootjes slaat om van die sikkel los te komen. Maar dat kan hij natuurlijk niet. Dan neemt Lode hem beet, rukt hem soms een poot uit, en slingert het diertje in een wijde boog weg. Dan snijdt hij verder gras, alsof er helemaal niets gebeurd is.

Het zweet prikt in mijn ogen. Honderd vogeltjes piepen in mijn hoofd. Ik zie niet goed meer wat ik doe, waar ik gras snijd, hoe ik de sikkel houd en plotseling voel ik een snerpende pijn in mijn linkerhand. Ik kijk en de paniek grijpt mij aan: het bovenste lid van mijn linkerpink hangt nog met een dun velletje vast aan mijn hand! Ik schreeuw het uit. Mijn bloed kleurt het gras. Mijn pinkje, mijn pinkje! Ik hou het bijna afgesneden lid vast in mijn bevende rechterhand. Wat moet ik doen? Voorzichtig, voorzichtig, voorzichtig! Ik diep mijn zakdoek op uit mijn broekzak. O, mijn pinkje . . . en al die duizenden vogeltjes in mijn hoofd. Als ik nu maar niet doodbloed . . . De meester heeft gezegd, dat je een grote wond moet afbinden: een doek en een potlood erin vastmaken. Ach ja . . . nu is het te laat wellicht . . . Ijl wordt het in mij, bodemloos . . . De vogeltjes piepen slaperig. O, mijn pinkje . . . het bloed dringt door de zakdoek heen . . . Zal ik dan leegbloeden? Is daar een slagader? Wie hoort me, wie helpt me . . .

En ik kijk over de velden en ik bemerk niemand. Zieltjes zie ik, wolken zieltjes uit de hemel; zij raken de aarde nooit, zij gaan teniet ergens op de rand van mijn ogen. En overal putten, armen en handen, die eruit opsteken, roerloos, een bos van armen en handen, arme, arme hersens en darmen. Dadadadadam! Lichtkogels, groene en witte en rode, zoeklichten die boven het Rot wentelen. De vogeltjes in mijn hoofd worden vliegmachines. Een vliegtuig stijgt op naar de kruin van een canada. Vliegtuigen hebben eieren en jongen. Zij maken nesten, ergens, ergens . . . Dan komen ze, 's nachts is het wreder. Ik moet schuilen. Nergens is er een gracht. Ik dwaal over vlak lank en het regent granaatscherven. Flishhh! flishhh! Koren wordt gemaaid door granaatscherven. Nergens een uitweg, nergens een put, waarin ik mij kan oprollen en slapen, ja . . . Bloemkoolgeur, de harde handen van moeder. Moeder! Moeder!

Nu is het avond geworden. De schemering sluipt over de velden. Klop, klop, doet mijn pinkje. De zakdoek is stijf van geronnen bloed. Waar ben ik? Ik tracht rechtop te staan. Dat gaat. Maar ik duizel. Kom, kom, ik moet de steenweg bereiken. Ik ben zo dun als een ruit, als ik ergens tegenstoot, zal ik rinkelend breken, denk ik. Dat is gek: ik ben nog nooit voorheen een ruit geweest . . . Ik ben wel gek. Ik heb maar één klomp meer. Heel voorzichtig draag ik mijn linkerhand. Ik mag mijn stukje pink niet verliezen. Nòg voorzichtiger moet ik gaan, ja. Ik loop langs de haag, die een hoeve omgordt. Een hond slaat woedend aan, hij rammelt met zijn ketting. Ik rol me onder het prikkeldraad van een weide en bereik eindelijk de steenweg. Moet ik nu links of rechts? Ik ga

maar door, ergens zal ik terechtkomen, àls ik maar mijn pinkje niet verlies . . . Ik tracht de canada's, die de weg bezomen, te tellen. Het wemelt van getallen in mijn hoofd. Waar zijn nu de vogeltjes? Ach, als het donker wordt gaan ze slapen, dat is het, natuurlijk. De twee gendarmes staan plotseling vóór mij. Ik had ze niet bemerkt, ik die hen anders van mijlen afstand ontdek.

— Hee daar! roept de ene. Blijf staan!

— Lopen, zeg ik tot me zelf en automatisch versnel ik mijn pas. Oei, oei! Wat doet mijn ooruurwerkje nu lelijk!

— Halt!

Een grote grijphand vat mij in mijn hals en ik krimp in elkaar.

— Wat moet jij hier zo laat in het veld?

Heel even word ik verblind door het licht van een zaklamp. Dan glijd ik weg in een grote duisternis.

Het eerste, wat ik zie, is grootvaders portret. Dag, grootvader. Maar hij lijkt zo triest vandaag. Ik bemerk het aan zijn ogen. Zo kon hij kijken, telkens als moeder mij sloeg, zij tjoept toch zo vaak en zo hard . . .

O, wat ben ik moe . . .

Maar ik mag niet slapen, want mijn moeder buigt zich over mij. Haar ogen zijn zo rood en ze begint weeral te wenen.

— O, kleine . . . , bibberstemt ze. Wat heb je toch gedaan?

Gedaan? denk ik. Wat heb ik gedaan?

Hee! Daar is vader ook.

— Hoe is het, jongen? vraagt hij stil.

Hoe is het? . . .

Waarom bevinden ze zich bij mijn bed? Ik ben te moe om na te denken. Waarom kunnen ze me niet met rust laten.

— Zend Lode nog eens om de dokter, hoor ik fluisteren.

Dat geeft me een schok en ik open opnieuw mijn ogen. Ik begrijp het niet. De dokter? Voor mij?

— Moet je eens drinken, kleine? Hier, voorzichtig, wat melk.

Ja, ik heb dorst. Mijn lippen zijn zo droog. Ik voel moeders hand in mijn hals. Ik ruik de melk en drink. En opeens wordt alles helderder, alsof er zonlicht in mijn kamer valt. Verbaasd kijk ik om me heen. Vader en moeder zijn er werkelijk. Maar wat is dat in mijn borst? Net of er iets zwaars in zit . . . En achter mijn voorhoofd zit een hand die zich balt, een vuist.

— Wat heb je ons toch aangedaan, kleine? hoor ik moeder jammeren. Door de gendarmes naar huis gebracht worden!

— Och, zwijg, sust mijn vader.

— Ik kàn er niet over zwijgen, gaat moeder door. Hij had kunnen

leegbloeden. Ik heb hem al duizend keren gezegd, dat hij de sikkel niet mag hebben.

Langzaam herinner ik mij alles, maar het eigenaardigste is: ik ben niet meer bang. Dàt ze mij aftjoept! Met die vuist achter mijn voorhoofd zal ik haar slagen wel verdragen. Ik kijk eens naar mijn linkerhand. Een groot verband bedekt de helft ervan. Ha-ha, nu moet ik vast niet meer de polder in, vóór mijn wonde goed en wel genezen is!

Misschien is dàn de oorlog gedaan en eten wij wit brood, doden wij àl onze konijnen in één uur tijd . . .

Ik hoor de trap kraken en de dokter betreedt de kamer.

— Ha-ha! zegt hij. Al beter met de kleine?

Ik verfoei hem, want ik ben geen kleine meer, godver!

Hij neemt mijn rechterpols tussen zijn verzorgde vingers en kijkt naar de barst in het plafond. Mijn ouders staan er angstig bij: zo heb ik hen nog nooit gezien.

— Na, zegt de dokter met een zucht, dat schijnt wel in orde. Heb je nog pijn?

Eén ogenblik komt het in mij op de waarheid te zeggen, maar de vuist achter mijn voorhoofd balt zich nog méér en ik antwoord, dat ik groen ben van de pijn, onuitstaanbaar, dokter . . .

— Ai, ai, kermt mijn moeder.

— Ik zal hem iets voorschrijven, knikt de dokter geruststellend. Drie pilletjes daags. En als de pijn al té erg wordt, nog een pilletje tussenin.

— Vóór ik eet of nadien? vraag ik.

— O, dat heeft geen belang.

De geneesheer schrijft een briefje en moeder diept haar geldbeugel op uit haar voorschoot.

Nu gaan ze allen weg. Ik hoor hoe ze in de gang op fluistertoon spreken. Over mij. Over MIJ! De kleine. En ik trek er nog vlug een resem vloeken door. Ik kijk naar mijn omwonden hand. Ik beweeg ze voorzichtig. Aan mijn pinkje snerpt werkelijk pijn. Maar een bitterzoete vreugde klopt in mijn bloed: ik moet niet meer de polder in, dat vreselijke land, waar de oorlog neerregent onder vorm van openbarstende lichamen en ontploffende vliegtuigen.

Later op de dag komt de onderpastoor mij bezoeken. Ik heb hem nooit goed kunnen luchten.

— Ha-ha! zegt hij. Hoe gaat het met onze kleine?

Ik heb zin om hem de rug toe te draaien, maar mijn moeder, die achter hem staat, doorziet het en op haar gezicht verschijnt de grimmige trek, die ik zo goed ken: gehoorzamen of afgetjoept worden. De oude angst zit nog te diep in mij.

— Goed, mijnheer de onderpastoor, antwoord ik dus.

— Ik heb je iets meegebracht, glimlacht hij en met geheimzinnige gebaren diept hij iets op uit zijn wijde rokzakken.

Ik kan mijn nieuwsgierigheid nauwelijks bedwingen.

— Een mooi boek, verduidelijkt hij. Kijk eens aan: een boek vol heerlijke vertellingen! Nog iets van vóór de oorlog, man!

Voorzichtig legt hij het neer op mijn bed. „De mooiste sprookjes" ontcijfer ik op de omslag.

— Je leest toch graag, is het niet? vraagt de priester.

— Alles wat hij in handen kan krijgen, antwoordt mijn moeder in mijn plaats. Hij zou zich dol lezen. Wat zeg je nu? Dank je, mijnheer de onderpastoor?

— Dank je, mijnheer de onderpastoor . . .

— Ik . . . ik moet even naar beneden, zegt moeder en ze verdwijnt uit mijn kamer.

Ik voel mij plotseling onrustig. Iéts in mij waarschuwt me, dat dit doorgestoken kaart is.

— Wel, wel, zucht de geestelijke, daar lig je nu. Maar spoedig wordt het wel beter, hoor! Het is helemaal niet zo erg. Ja, ja, met een sikkel moet je leren omgaan, is het niet?

Hij kijkt me even aan en ik zie aan zijn ogen, dat het nù zal beginnen. Ik wil slechts denken aan dat harde in mijn borst en de vuist achter mijn voorhoofd. Ja, kom maar op, denk ik, kom maar op!

— Na, zegt hij met een smekkend geluid, wat dééd je daar precies in het Rot, kleine? Al je makkers en ook je broer gingen toch naar de polder, heb ik gehoord?

— Ik ging konijnevoer zoeken, mijnheer de onderpastoor.

— Ja, ja, dat weet ik wel. Maar waarom wou je niet mee met je broer Lode? Met tweeën knap je de konijnevoerkarwei toch vlugger op?

— Ik wist een geheim plekje, mijnheer de onderpastoor.

— Een geheim plekje?

— Waar veel gras stond.

— In het Rot dus?

— Ja, mijnheer de onderpastoor.

— En waarom vertelde je dat niet aan Lode?

— Omdat de anderen het zouden horen.

— En dat mocht niet?

— Nee.

De onderpastoor zucht diep en schudt zijn hoofd.

— Kleine, zegt hij, je verbergt iets. Mag IK het dan niet weten? Ik ben priester. Aan een priester mag je àlles vertellen.

Mijn adem stokt. Zie je wel, denk ik, hij is niet te vertrouwen. O, die vuist! die vuist achter mijn voorhoofd wist het!

— Waarom vertel je het me niet, kleine?

Omdat ik niet wil, denk ik. Dat is een geheim! dat is MIJN geheim! Niemand zal het ooit weten, zelfs niet een priester!

— Ik sprak met je kameraden, kleine, met Mon Vantroost, onder andere. Hij zei me, dat je hem vroeg met jou mee te gaan naar het Rot. Waarom wou je nu niet de polder in? Alle kameraden wilden het vliegtuig zien, alleen jij niet. Waarom? Ik wil je helpen. Waarom kwam je niet naar huis, toen je met de sikkel in je hand had gesneden?

Het zweet barst mij uit. De angst bedelft me! Nee! Nu moét ik mijn geheim voor me zelf houden! Niets zeggen! Niet spreken! Ik moet groot zijn! Sakkerdjie, sakkerdjie! Grootvader, grootvader, help me nu . . .

— Dus . . . je wilt het mij niet verklappen? Dat is erg jammer, kleine.

Alweer hoor ik het stage gebrom van honderden vliegtuigen. Zo dadelijk begint de flak weer te schieten. Opnieuw zullen ze een vliegtuig treffen, ergens, ergens. Opnieuw de arme hoofden, hersens en darmen . . . en érgens een kleine in een polder, onder een koffiekanblauwe lucht . . . een man met een blonde snor . . . een Duits officier . . . Kuk mal! Kuk mal! Zwijnhonden!

Ach, die lieve vuist achter mijn voorhoofd: zij belet mij te wenen en nooit meer zal ik wenen, noch van pijn, noch van angst, noch van vreugde. Dit is nu voorbij, voor altijd, en altijd en altijd. Want ik ben geen kleine meer. Elke keer, dat moeder of Lode of Tuur of . . . of . . . gelijk wie! mij zal aftjoepen, zal ik zwijgend de slagen ontvangen, mijn tanden in mijn bovenlip. Maar wenen zal ik niet, nee, godver!

En tòch ben ik niet blij, omdat ik gezwegen heb. De onderpastoor is weggegaan. Mijn moeder kwam even later de kamer binnen. Wat voor een nietdeug ben jij? kreet ze. Zo een onbeleefde pollepel! Als ik mij niet bedwong, dan rammelde ik je door elkaar, sloeg ik je dat je met je kop tegen de muur plakt! Ik heb gezwegen en gedacht aan de vuist achter mijn voorhoofd en de hardheid in mijn borst. Bij me zelf heb ik stilletjes gevloekt: zeker zeventig maal „godver" gezegd. Als ik nu te biechten ga, zal ik moeten zeggen, dat ik een oneindig aantal keren heb gevloekt.

Het doet mij niets meer. Ach waarom ook?

Het boek van de onderpastoor ligt op de nachttafel naast mijn bed. De mooiste sprookjes. Ik kijk grootvader aan en weet dat ik grijns. Sprookjes?

Nee, nee, niets meer voor mij.

Ergens ver weg begint alweer de flak te schieten. Alle dagen, meermalen per dag, raast de oorlog door mijn leven. Ik draag de vernieling en de dood mee in mijn bloed, voor altijd en altijd en altijd. Hoe ik ook luister, het wig-wig-uurwerkje in mijn oren zwijgt.

Anátolie Keet

SKIPPER VAN MY EMOSIES

Skielik begin hy sink
Vademlose dieptes in
„Algaande leert men"
Volgens my pa

Met my wisselende emosies
Wat stilweg sterker word
Sink ek ook dieper af
Verby palings, seekatte

Gooi anker op die
Bodemlose bodem —
Ons kyk na die
Onbegryplike skoonheid

En ek verstaan.

Greta Sauerman

DIE KARNAVAL

Die skoelappers is dood my lief,
hoe kan ons na die blomme gaan
waar goue boude van bokke galop
en kitare tjirp rooi kanaries?

Meeue krioel in my hande en my
brein,
rooikol-purpers sit op sy dye.
Hóé kan ons na die dans toe gaan
as snikke wit duifies is en
bloeddruppels sterwende vissies?

Ons sal droom as bewertjies blêr,
en sy hande swart paddas sluit
om my liggaam:
óns is geknoop in blomme en wyn;
sagte geel blare lyk soos swere
rugstringe skuifel soos palmiet,
blou sterre spartel.
In sy mond paar die voëltjies
en sy glimlag is ver.

* * *

SAAM DEUR DIE LAND VAN SON

Wierook het die kinders blind,
oud gemaak in stamme verwring;
sien ek 'n lam aan die silwer soom
wéét ek jy't hom saamgebring!

Rooi poue was myne en die pyn,
kalkoentjie en gebreekte voet;
jou oë wat in die wolke skyn
blou blomme ver en bitter-soet.

Hande wat die hart van die lente
gryp, die perlemoer-koekoeke
kén die geur van my bloeisels.

'n Fee verlos bloed en granate,
viooltjies, motte uit koue steen;
wildsbokkies spring wit en soet . . .
In dié ballet van oë en visse
is óns twee, lelie, alleen.

* * *

HELIOS KAPATE
(aan die son)

Laat dié heilige mot tog skyn
wat vullens wars en brandsiek maak,
en met meeue- en blomme-hande
saggies aan die takke raak . . .

O! die kil geknoopte narsings
sysiekroppe stukkendgeslaan,
groen mos en sissende brande
wat snikkend deur die biesies gaan!

Rooi vis, 'n wierookklip vol gate
wit toktokkie uit blommeroes,
jou het ek lief biddende voël
wat in purperwind en lammers koes.

Tussen goudgeel, brandende bloeisels
het trosse blou duiwe opgestaan;
en alles was nader nader nader
van jóú hemellose sag liggaam.

EMBRIO

Esels dans tussen die papawers,
gladde wit elwe het soos stringe
koue bloeisels oor my wange
gewaai . . .
lippe en soene word soet motte.
Uit nagte vol bont madeliefies
het engeltjies gestaltes gekry:
waterdruppel, embrio, granaatpit
hang bewend,
die kroppe van bleshoendertjies
bloedstippels in die blomme.

* * *

Ek sal die hart en die lente
níé meer hoor
sonder die voëls en die teue
van jou asem
oor sagte, koel wit lippe;
die malva van jou mond op my
bors . . .
net díe rou geskree in die
nag
en die warmte van jou wang op
die lelies my borste.

* * *

SILHOEËT

Die maan word purper daar is
blomme op die water,
sag soos 'n vrou se bors
donkerrooi soos granate.
Die nag klou aan die bulte
— 'n verhongerde dier:
kwetsbaar staan die wildsbok
bewend oor sy skaduwee.

DAGBREEK

Jasmyne vryf sy oor haar borste,
blomblare waai van haar oë
die nag se swart granate val
wég na die winde en die pers
viooltjie van die horison.

* * *

SOEK

In 'n makaber tuin
tussen donker bome
struikel ek
oor die voël-gekweel . . .

Ek het jou lief,
kolombyntjie;
kom en maak
my hart weer heel!

* * *

MARIA MAGDALENA

Luister na die duiwe
in die lower, skone maan
lokkende dag
die bloeisels bars soet
uit dié stille nag . . .

Hoor die toktokkie se
waggel-treë;
hóé rooi die wyn
wat ek kan gee!

'n Slymerige stinkende
waterdier —
heilige nag
by die stil rivier.

Die kiewiete tjank
en vlieg verby;
hóéveel genade
nóg vir my?

Ek hoor die meeue
krysend klae:
Maria . . . Maria . . .

Joan Retief

HET JY GEHOOR?

as ek huil
word my oë rooi
mense stempel my
„emosioneel onvolwasse"

as ek met myself praat
„effe neuroties"
as ek skreeu
„sertifiseerbaar"

wat Mense Sê is Baie Belangrik

as ek lag
bevestig my tande
die skimmel op die kapsel
in my narrespel van gelapte dentien
tog lag lag lag ek omdat Mense Sê . . .

* * *

VARIASIES OP 'N TEMA

jou stem is soos 'n bruin karos
waarin ek winterwarm vér paaie loop

'n katjiepiering is jou stem
roomwit en geurig soos herinnering

jou stem is dolkblink
waar dit kerf
drup
drup
uit elke oor
'n string robyne

wit linne is jou stem om die gebeente
van my bedorwe drang
maar as jy lag
verglinster alles tot 'n sterrereën van ametis!

RESENSIE

„Ek het jou versie gelees."

stilte
vries my voete vas
oor jou oë skaats 'n skaduwee
my lippe skeur in 'n poolse grimas

„Jy het so warempel my versie geléés!"

Magdaleen Rens

MAAK VIR MY

Maak vir my 'n móói gedig
'n hart-gedig
'n róói gedig!

Maak vir my 'n óu gedig
'n siel-gedig
'n blóu gedig!

Maak vir my 'n stréél-gedig
'n son-gedig
'n géél gedig!

Maak vir my 'n soen-gedig
'n lief-gedig
'n gróén gedig!

Maak vir my 'n vérs-gedig
'n rým-gedig
'n pérs gedig!

Maak vir my tog 'n gedíg!
Gooi al die kleure bymekaar
en gee daaraan 'n óu-óu naam
soos reënboog-blom of melkbos-blaar,
maar

maak vir my 'n díg-gedig
'n rég-gedig
'n ég-gedig!

AAN DIE POËSIE

In die drukbeeld op die blad
het ek jou eers herken
en toe geweet
dat ek jou eindelik gevind het

wiel en palet was net 'n droom
die werklikheid 'n pen
en weg was al die bande
wat my jarelank gebind het

deur oerwoude van klei en kleur
het ek gedwaal gesoek
en telkens het
ek my verbeel dat ek jou skaduwee gewaar

en toe uit niks het jy verskyn
hier op die bladsy van 'n boek
en skaamteloos
in swart en wit jouself aan my kom openbaar.

* * *

KWALIFISEER EK?

Moet ek eers Amsterdam of Londen toe om
digter te kan wees?
Is daar gereserveerde sones vir
die vlugte van die gees?

Moet ek in Napels of Madrid dan eers
in vreemde arms gaan lê
voor ek my dit mag oorloof om in vers
te sê wat ek wil sê?

Moet ek kan sê „New York! En Rome, ja!
O Rio! A, Paris!"?
Moet ek my eers laat digter-doop in die
waters van Capri?

Moet ek die Verre Ooste sien? Of met
'n buitelander trou?
Moet ek in Istanboel gaan dwaal voor ek
mag sê „O geel, jy's blou!"?

Dan bly ek maar net wat ek is en
drink alléén by my fontein
en soek die weerkaats van my siel wat
deur die woorde tot my skyn.

C. F. Rudolph

OORTOG

i
Dié berg sal nog verdwyn,
dié knoets deur vuur
of kewers of termiet
verpoeier en vernietig word;
en klip op klip gestawel, só,
hul vestingaard verloor
en verkalwe en eindelik
'n bouval teen die skuinste hurk
en triestig vir die laaste reën
een skemeraand vir laas nog wag.

Dis in die aard van vestings
om te val,
en jy sal anders nie wees
as bome en kranse;
net as 'n soort genade
sal been en been
in wit verset
verbete byt en gryns,
en sonder traan sal kaste
benig leeg bly staar:
om te vertel
hoe elke holte volte was.

ii
Nog is daar voëls in die verlate stad
— nie kiewiete en kwartels,
uile, en O God die kraaie!
Die kraaie vlug nie,
sterf nie . . .
Een kom flapperend
ín teen die wind
op die ombuigtoppie sit
en vlieg op en kom sit
en vlieg op, en kom sit
tussen puin op 'n kinderhandjie
rooi garinkies liggies en eet.

Die uil swyg; ook as hy vlie
versteur sy vlerke die dodes nie;
ín by 'n verstorte latei
gaan hy êrens binne
op 'n trap met viool
bladmusiek en gebreekte hande
oop oog bid
oor die stil-lewe.

iii
Dun is die ys
die water swart
gesplinte lig wond
wond lig die oë
die oë bloei
In verwonding bloei
van verwondering bloeisels blydskap
uit pyn van die wonde
en die ys breek
die water rinkelend in
bevrug dit met lig.

iv
Die rendier het teruggekom
en kyk oor die water my aan:
herte-oë vol verdriet
en horings tot 'n nes vertak;
en iewers rinkelend soos glas
val kegels ys die dieptes in.

Ons sal nog op die mos hier loop
en by die meer gaan vissies soek
en dalk oornag en tog nie weet
hoe ver lê Eden om die draai
as ons nie deur dié waters waad.

Iets oor die water hoor ek sug
— 'n vlokkie sneeu? 'n asemtog?
die rinkeling verklein, en dof
plas splinters klip in meer of poel
as die geweide dier die kranspad vat:
toe aan my dye voel ek heet
die dood se ysige waters sny.

v

Met ons armsalige aardse besittings
so in doekgoed op ons skouers
vlug ons deur 'n geluidlose nag:
boere, priesters en pelgrims oor 'n steppeland
se vlaktes sonder einde eindeloos in die wit nag:
as die ys vannag oú kersieboorde bloei,
sal ons dit sien maar nie eet nie,
as die vroeë reën val,
hoor maar nie drink nie:
die wit nag het ons hier gebring
waar blokke ys die voet vergruis . . .

Laat ons 'n vlot bou met gebede
en tussen blonde engele van die Baikal
— O, my vulkane met sneeu!
en Naam op die biddende tong! —
oorvaar na Liewenietsjnaia
se goud in die wit nag,
sy vonkelende goud!

Lucas Malan

EK GROET MY SWANGER SUSTER

My suster
ek moet jou groet vanaand
jy het my nou afgesterf
met die kind van jou liefde
belofte van sonskyn jou glimlag
wat hang oor die baai in die middag
gemeet en gepas sorgvuldig gemeer
in die veilige hawe jou bekken
jou volheid die rustige deining
waarheen onrusbote eindelik laveer

'n Groet my suster vir jou vanaand
teer maar sonder oorgawe
want ek wat die tale van engele spreek
groet nog slegs met erkenning
dat jou skepe verder vaar
as al my woorde
my geloof
hoop
en die grootste hiervan
my onwrikbare liefde

* * *

Wees stil as jy gaan
stiller as die grond
wees die dag se skaduwee
op al my hinkende paaie;
en wees sorgsaam
met jou bondels mooi
ja wees die bruin
van heuwels dadelboorde
en kom terug na my
in ligte laaie

kom doen die son geleide
tussen al die skerwe deur
met jou oë vaandels wind
na vlaktes rus en skaduwee
onder koeltebome van jou hande;
en wees die soet erbarming
wat jou bene op die lande
van my late oestyd sing

kom lê die son te ruste kind
in beddings van my diepste drome;
en wees stil 'n horison
die vasteland van rus
ver anderkant onthou se kus:

laat my seile gunstig in jou hawe bly
en wees altyd kosbaar naby my

* * *

Kyk na my hande
die eensame broers
wat ek daagliks uitgebrei het
in gebed
waarmee ek sorgvuldig wou vorm
die hooglied van jou dye;
my sterk hande van hoop
waarmee ek offers gebring het,
jou woorde gevang
en bewaar het vir later:
hierdie troue hande
wou net aan jou behoort het
wou jou liggaam gedra het
in die optog van somer
wou jou bedek het
soos sneeuval in winter
wou jou die berge ingelei het;

hierdie moeë hande
wou 'n wye ringmuur bou
om die helder stad van jou jeug,
wou grendels aangebring het
op die poorte van jou geslag;
my hande van deernis
wou jou beeltnis formeer
monumente van jou oë maak;
met die paarsang van jou duime
na tempels van aanbidding gaan

my hande wou nie meer
eensaam aan my sye bly nie

my hande wou mèt jou
saamtrek in vlug
vlerk aan witvlerk
na die witland vlug —
trekvoëls na die somerkus
waarheen jy reeds
so blymoedig vertrek het

Gerrit Viljoen Fourie

RIB

Jy is die enigste buiten ek in hierdie plek,
in hierdie mooi, stil, donker land van ons.
My naam is Mens, en jy, hier teen my hart,
is Rib; en omdat ek alleen is en moet praat,
en omdat jy 'n vrou is en sal hoor, bring ek
jou uit my voort en kyk en vra (ek móét)
of jy ook soos die ander een wil áppels eet.

KRANIOLOOG

In beenkontoere meet my hand bedrewe
al die mens se wil en wens en strewe,
en ek toer met buitepasser, vingertop,
uit doodsimbool die tekens van die lewe.

LESBIA

Die digter het na jou gevlug om rus
van al die woorde wat in hom gemaal
en opgebruis het en gedreig het om
hom mal te maak; van daardie dwang
het jy hom elke maal moes red . . .

maar toe jy merk dat hy verniét kom kus
en maak by jou, ook niks met dig behaal,
meen jy die spél is al waarvoor hy kom,
en toe laat staan jy hom; en bang
merk hy oplaas dat als nooit rym . . .

Mari Viljoen

IN DIE ROOI LAND

Miskruiers brom 'n winter-prix
die volga
'n godwit hemelstraat
illusie is 'n blanke pruik
vir ontluikende
lyke

RESENSIE

Berman, Esmé: *Art and Artists of South Africa,* pp. 416, 650 ill (53 in kleur). Kaapstad, A. A. Balkema, 1970. R20.

Hierdie boek is die eerste omvattende ensiklopedie wat oor Suid-Afrikaanse kuns en kunstenaars verskyn het. Dit begin met 'n vergelykingstabel van historiese en kunshistoriese gebeurtenisse wat oorsee plaasgevind het, in vergelyking met wat in Suid-Afrika gebeur het. Daar is 'n taamlik breedvoerige oorsig van die geskiedenis van kuns in Suid-Afrika vanaf 1652. In die alfabetiese deel van kunstenaars is daar by elkeen 'n korte beskrywing van sy lewe en opleiding, belangrike uitstallings waaraan hy deelgeneem het, die museums waarin sy werk verteenwoordig is en 'n bibliografie van sy lewe en werk. Dit word gevolg deur 'n globale bespreking van die werk in die algemeen. Hierdie bespreking weerspieël noodsaaklik die sienswyse en smaak van die skryfster self. Kuns bly egter 'n persoonlike ervaring. Die beskrywings is in die meeste gevalle baie ter sake en hulle kan, veral vir studente, baie nuttig wees. Die leser hoef natuurlik glad nie met die skryfster se mening saam te stem nie. Moontlik word hier en daar bietjie teveel klem gelê op die belangrikheid van uitstallings; trouens aan die einde van die boek is 'n afsonderlike lys van kunstenaars wat professioneel uitgestal het en van die deelnemers aan groter uitstallings.

Daarenteen het die skryfster, hoewel sy ruimskoots oor gegewens beskik, haar nie laat verlei om die allerjongste kunstenaars op te neem wat nog nouliks enige erkenning geniet of 'n redelike standaard in hul werk bereik het nie. Dis uiters moeilik om oor eietydse kunstenaars se werk te oordeel en dikwels is dit verstandig om aan sterk terughoudendheid voorkeur te gee.

Afgesien van die kunstenaars bevat die boek 'n aantal oorsigsartikels oor kunsgroepe, klubs, verenigings, museums, uitstallings en verskillende onderwerpe soos blomskildering, landskappe, diere in die veld. Hierdie artikels is 'n belangrike aanvulling tot die biografieë, en hulle bevat inligting en datums wat nie altyd maklik elders verkry kan word nie.

Helaas was die skryfster blykbaar vir 'n belangrike deel afhanklik van die goedgunstigheid van die kunstenaars self om die benodigde inligting te verkry. Gevolglik is party minder belangrike kunstenaars baie uitvoerig behandel, terwyl ander, vooraanstaandes selfs, met opmerklik minder daarvan af gekom het. Ook is daar onvoldoende gebruik gemaak van die beskikbare bronne. Gevolglik is die boek ongelyk van inhoud: partymaal opmerklik uitvoerig en goed, dan weer bietjie teleurstellend beperk. 'n Volgende druk sal hopelik heelwat aanvullings bevat.

Dit is 'n besonder handige boek wat vir die kunskenner, historikus, handelaar en museumdirekteur as onmisbaar geag moet word.

F. G. E. NILANT

OU UITGAWES VAN TYDSKRIF GEVRA

Daar is etlike biblioteke en privaat versamelaars wat ou uitgawes van *Tydskrif vir Letterkunde* benodig. Lesers wat moontlik eksemplare kan afstaan, word versoek om met die administratiewe kantoor in verbinding te tree.

SKYFIES

DIE JARE VAN DIE WASBAK

Die Sestigers het nou gelol en gelol, met karakters wat kort-kort 'n draai by die wasbak met lopende water moes maak, en soveel water laat mors dat ons nou al 'n waterjaar moes instel! Die jaar van die bees(-telikheid) sal ook nog kom!

KUNS EN KUNS

Tog so jammer dat sommige van ons beste kunstenaars sulke amateurs is a. hulle die kuns van die lewe moet begin toepas. Slegs die onbeskeidenes sa dink ek praat van hulle.

GRAFSKRIF VIR ONS KRITIEK

Hier lê ons letterkundige ossies —
almal so dood soos mossies.

GRAFSKRIF VIR ONS LETTERKUNDE

Hy was gekys met Parys
om ons ammal te wys
hoe doen mens die ding bytenshys
Maar met Kabouter al stouter
word die bed al hoe kouter
en hy 't skaars 'n ou krosie te

AKADEMIESE WATERJ.

Buig of bars, maar ing[illegible] ie akademici wis daar sou 'n waterjaar kom. En literêr of t[illegible] not ma[illegible] lle roer hulle riete en siedaar: uit die moeras kom die a[illegible]demie se F[illegible] 'n waterbobbejaan! En geen jeugdige of kind het sý [illegible]matiekerige gebui[illegible] snaaks gevind nie.

Is dit 'n [illegible]rie, Ma?

Sjuut! Dis kultuur-histories.

LITERÊRE ASTERS

Eers wou hulle die kritiek oorneem. Met meer intuïsie as insig het hulle gou besluit: dié kraaltjie het meer gusvee as aanteelt. Toe sterf die letterkunde heeltemal en al wat oorbly, selfs vir die sestigers, is die reisverhaal. Toe die Karoodorpe nou ook bereis is, word die essay ontgin, al het Van Wyk Louw lankal gesê dis 'n genre wat die Afrikaanse letterkunde maar sonder kan klaarkom. Maar as die skrywers poegaai is en hulle moet skryf, is die essay darem troos. En met Audrey voor trek die voorskootkommando die kwasi-filosofiese heuwels in om geelwortels en ranonkles en die joos weet watse kruies nog vir die literêre akkertjie te pluk. Maar die ou plantjies self, behalwe miskien so 'n paar van Audrey, groei ook maar skraal as die reent so aanhou wegbly. En as die beeld bietjie skeef is, wys dit net hoe selfs ek my begin aanpas by die stof waaroor ek skrywe.

Waterig die uwe,

OU GRIETJIE.

Gedruk deur T. W. Hayne Beperk (Hayne & Gibson) Johannesburg—F7133